Frenkiel A. Sytuacja Żydów w Polsc

A. FRENKIEL.

SYTUACJA ŻYDÓW W POLSCE

W CHWILI OBECNEJ

I. POŁOŻENIE PRAWNE ŻYDÓW W POLSCE; II. GMINY WYZNANIOWE ŻYDOWSKIE; III. SZKOLNICTWO; IV. UDZIAŁ ŻYDÓW W ŻYCIU GOSPODARCZEM POLSKI; V. EMIGRACJA ŻYDÓW Z POLSKI; VI. UZUPEŁNIENIE. PRAWA MNIEJSZOŚCI W KONSTYTUCJI POLSKIEJ. — ANEKSY.

WARSZAWA

1923.

Położenie mniejszości żydowskiej w Polsce w chwili obecnej.

Sprawy żydowskie należą do tematów, najbardziej poruszających opinję publiczną w Polsce Tem dziwniejszym wydać się musi fakt, iż czytelnik polski nie posiada dotychczas compendium, któreby w sposób możliwie zwarty dawało rzut oka na faktyczne położenie ludności żydowskiej w Rzeczypospolitej.

Potrzebie tej usiłuje zadośćuczynić poniższa praca. Ponadto, wobec stronniczego i nieźródłowego oświetlania stosunków polsko-żydowskich, tak częstego w kraju i zagranicą, wydało się autorowi konieczne podkreślenie roli poczynań władz i społeczeństwa polskiego, zmierzających do uregulowania kwestji żydowskiej w Polsce.

I.

POŁOŻENIE PRAWNE ŻYDÓW W POLSCE.

W b. Galicii po uchwale parlamentu konstytucyjnego austrjackiego z dn. 31 XII 1867 r., równającej w prawach wszystkich obywateli bez różnicy wyznania i narodowości, — faktyczne zniesienie ograniczeń żydowskich przeprowadził na Sejmie galicyjskim Dr. Smolka po posiedzeniach, poświęconych położeniu żydów z dn. 30/IX i 8/X 1868 r. Od powyższej daty kwestję równouprawnienia żydów w Galicji ogólnie uważa się za rozstrzygniętą.

Przeprowadzony przez margrabiego Wielopolskiego—natychmiast po przejściu części władzy w ręce polskie, akt emancypacyjny z d. 5/VI 1862 r. zasadniczo nadał żydom na terenie b. Królestwa Kongresowego równouprawnienie. Na terenie jednak Królestwa Kongresowego, a zwłaszcza na kresach, kwestja ta, na skutek różnemi czasy przez władze rosyjskie wprowadzanych ograniczeń, nie przestawała—niemal do chwili ostatniej—poruszać żydowskich polityków i działaczy społecznych. Już i po odbudowie Państwa Polskiego, ze strony pewnych kół żydowskich nie brakło dawniej, a i obecnie, inkryminacji pod adresem rządu i społeczeństwa polskiego za rzekome pominięcie zasady równouprawnienia i pozostawienie w mocy ograniczeń prawnych żydów, pozostałych z prawodawstwa rosyjskiego. Zarzut ten wytaczany jest przeciw rządowi, pomimo, iż rząd polski uczynił wszystko, co jest konieczne, dla usunięcia w drodze ustawodawczej tych pozostałych — w niewielkiej zresztą ilości i niewielkiej wagi—ograniczeń, których stosowania — w drodze administracyjnej — w przeważającej mierze już zaniechano.

W pierwszej zaraz chwili odbudowy niepodległej Polski prezydent pierwszego polskiego gabinetu ministrów w odezwie „do Narodu Polskiego“ (Monitor Polski № 208 z dn. 20 listopada 1918 r.) w imie-

---

niu rządu oświadcza: „Zanim Sejm uchwali projekty reform społecznych, zgodnych z duchem czasu... wprowadzamy niezwłocznie całkowite równouprawnienie wszystkich obywateli, bez różnicy wyznania i narodowości". Podobne oświadczenia składali członkowie wszystkich późniejszych rządów. Zasada ta, wspólna całej kulturze zachodniej, była zresztą integralną częścią programu wszystkich odpowiedzialnych i wpływowych politycznych stronnictw w Polsce i jako taka znalazła całkowity swój wyraz w Konstytucji z dn. 17/III 1921 r.*) Oczywiście nie przeciw postanowieniom Konstytucji, przeprowadzającej nietylko całkowite równouprawnienie obywatelskie, ale nadającej w szerokiej mierze i prawa narodowe mniejszościom, skierowana jest krytyka kół żydowskich, zarzuty natomiast dotyczą—jak już wspomnieliśmy—ograniczeń, w drodze ustawodawczej do tej chwili z konstytucją nie uzgodnionych.

Jakie są faktycznie te ograniczenia i jak one przedstawiają się w praktyce administracyjnej?

Na terenie b. Królestwa Kongresowego ograniczenia te, pomijając drobniejsze, jak: odmienne od innych duchownych traktowanie rabinów w sprawie przysięgi w sądzie, zastrzeżenia co do prawa sprawowania opieki nad nieletnimi chrzczonymi krewnymi, zakaz zajmowania pewnych urzędów gminnych przez żydów i t. d. — sprowadzają się do następujących bardziej zasadniczych:

1) *podwójne obciążenie kosztami kuracyjnemi* ludności żydowskiej w porównaniu do nieżydowskiej;

2) *zakaz używania pisma żydowskiego* lub hebrajskiego;

3) *zakaz mieszkania na gruntach włościańskich* i nabywania tych gruntów przez żydów;

4) *zakaz zajmowania się przemysłem górniczym.*

1. *Podwójne obciążanie żydów kosztami za leczenie* ubogich ich współwyznawców — długoletni przedmiot sporu między gminami politycznemi a gminami wyznaniowemi żydowskiemi — opierał się na: a) postanowieniu Rady Administracyjnej Król. Polskiego z dn. 7/XII (25 XI) 1841 r., które głosi, iż szpitale żydowskie, winny być zakładane i utrzymywane przez odpowiednie parafje żydowskie (art. 1) oraz, iż parafje, w których niema szpitali żydowskich uiszczać powinnny na rzecz szpitali, do których odsyła się ubogich na kurację, koszta za leczenie tych chorych (art. 6); b) postanowieniu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z dnia 27(15) października 1859 r., które orzeka, iż za chorych żydów, leczonych w szpitalach, o ile oni sami z własnych funduszów nie mogą uiszczać kosztów za leczenie, koszta te zwracane są drogą składek przez mieszkańców tej parafji (gminy), do której chory należy. Postanowienia te, łącznie z późniejszymi przepisami wykonawczemi, będące pierwotnie — gdy gmina wyznaniowa koncentrowała całą opiekę społeczną—wyrazem faktycznych stosunków, również niewątpliwie krzywdziły żydów, a to od chwili, gdy zostali oni pociągnięci do ogólnych obowiązków względem gmin politycznych,

---

*) Por. ustęp „Prawa mniejszości w Konstytucji Polskiej z dnia 17/III 1921 r".

t. j. gdy na równi z chrześcijańskimi obywatelami wpłacali jednakie podatki do kas skarbowych i gminnych. To też okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 19/I 1919 r., wbrew stanowisku zajętemu przez niemieckie władze okupacyjne, ponownie nakładający ciężar podwójnych kosztów kuracyjnych na żydów, nie mógł być utrzymany. Wszystkie powyższe przepisy straciły moc z wydaniem dekretów z d. 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim, o tymczasowej ordynacji powiatowej dla obszarów b. zaboru rosyjskiego (Dz. Pr. P. P. z 1919 r. № 13 poz. 140 i 141), według których opieka nad ubogimi, tworzenie i utrzymywanie zakładów dobroczynnych, ochrona zdrowia, szpitale i urządzenia sanitarne bez żadnego w tej mierze wyjątku, przeszły do gmin miejskich i do samorządu powiatowego. Wyjaśnił to „Monitor Polski" z dn. 23/III 1921 r. (Por. załączniki).

Celem ostatecznego uchylenia tego ograniczenia w drodze ustawodawczej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przesłało w d. 8 lipca 1921 r. projekt ustawy w przedmiocie pokrywania kosztów leczenia ubogich chorych, będących stałymi mieszkańcami gmin na obszarze b. Królestwa (Druk. Sejm. № 2908). Ponadto M-stwo Spraw Wewn. przesłało Województwom (na terenie b. Kongresówki) pismem z dnia 25/XI 1921 № r. S. M. 3674 polecenie, aby w związku z wniesieniem powyższego projektu ustawy do Sejmu — *zaniechały ściągania kosztów kuracyjnych* za ubogich żydów z gmin wyznaniowych żydowskich. Polecenie to jest przez odnośne władze ściśle przestrzegane.

2. *Ograniczenie praw języka hebrajskiego i żydowskiego* należy do tego typu ograniczeń prawnych, których uchylenie nastąpiło przez przypomnienie (Monitor Polski № 67 z 23/III 1921 r.) późniejszych postanowień prawnych polskich ewent. rosyjskich (por. również punkty b. i c. w powyższym komunikacie Prezydjum Rady Ministrów: ograniczenie co do wydzierżawienia majoratów i w zarządzaniu szpitalnictwem i zakładami dobroczynnymi — stały się bezprzedmiotowe wobec późniejszych ustaw). Punkt 7 ukazu cesarskiego z dn. 5/VI 1862 r. brzmi: „Od ogłoszenia niniejszego ukazu żadne czynności cywilne lub handlowe piśmienne, jako to: testamenty, umowy, zobowiązania, obligi, weksle, rachunki, księgi i korespondencje handlowe, oraz inne jakiebądź akta i dokumenty, nie będą mogły być spisywane lub podpisywane w języku hebrajskim lub żydowsko-niemieckim, ani w jakimbądź języku pismem hebrajskim, a to pod nieważnością aktu samem przez się prawem". Otóż komunikat Prezydjum Rady Ministrów wyjaśnia, iż ograniczenie to unieważnione zostało przez orzeczenie b. Senatu rosyjskiego, który w r. 1880 (№ 219) uchylił p. 7 ukazu z 1862 r., uważając, iż jest on niezgodny z zasadami ustaw sądowych z 1864 r.

Być może iż w związku z niedostatecznem wyjaśnieniem prawnego położenia języka żydowskiego zdarzało się tu i ówdzie w pierwszych czasach istnienia Rzeczypospolitej takie traktowanie języka żydowskiego przez poszczególne władze lokalne, że ludność żydowska uważała się w tym względzie za pokrzywdzoną. Wszelako władze centralne natychmiast szeregiem okólników i rozporządzeń prostowały nieprawne zarządzenia podwładnych im urzędów. Wystarczy tu przytoczyć Komunikat M-stwa Spr. Wewn. („Monitor Polski" № 61 z 15/III 1919 r.),

wyjaśniający, iż „obradowanie w żargonie nie jest ograniczone żadnemi przepisami prawnymi“, okólnik № 522 Ministerstwa Spraw Wewn. z 5|VIII 1919 r. w sprawie udzielania pozwoleń na odczyty w języku żydowskim, czyniący to pozwolenie zależnem jedynie od złożenia protokółu odczytu, zarządzenie Min. Poczt i Telegrafów z sierpnia 1919 roku w sprawie dopuszczalności do obrotu pocztowego korespondencji pisanej w języku hebrajskim i żargonowo-żydowskim; ponadto Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w kilku wypadkach kasowało, jako władza przełożona nieprawne rozporządzenia niektórych podwładnych swych urzędów w sprawie usuwania języka żydowskiego z szyldów, tablic i t. d. Obecnie sprawa uprawnień języków żydowskich (hebrajskiego i żargonu) w prasie, zgromadzeniach, szkole, korespondencji, na scenie i t. d. jest ściśle uregulowana i nie wywołuje żadnych inkryminacji ze strony ludności żydowskiej.

3. *Zakaz mieszkania na gruntach włościańskich i nabywania ich przez żydów* podobnie jak i

4. *Zakaz zajmowania się przemysłem górniczym* i niektóre inne mniejsze ograniczenia będą usunięte w jedynie możliwej tu drodze t. j. ustawodawczej. Art. 464 p. 4 ustawy górniczej (ros. zb. praw tom VII wyd. z r. 1912) zabrania żydom zajmować się prywatnym przemysłem górniczym. Faktycznie zakazu tego ludność żydowska prawie że nie odczuwa, przedewszystkiem wskutek małego zainteresowania się przez nią tym przemysłem (charakterystyczne, iż na 400 słuchaczów w Akad. Górniczej w Krakowie jest 1 żyd); z drugiej strony pewna nieznaczna liczba przemysłowców górniczych żydów jest w posiadaniu kopalń drogą — zwykłą przy ograniczeniach — ominięcia prawa (osoby podstawione i t. d.).

Przepisy o trybie sprzedaży gruntów włościańskich z dnia 12(24) czerwca 1891 r. zabraniają w art. 5 osobom wyznania mojżeszowego nabywać na własność, jak również brać w zastaw lub dzierżawę osady i grunta włościańskie, a także zabraniają im wszelkiego oddzielnego od praw własności posiadania rzeczonych majątków i użytkowania z nich w jakiejkolwiek formie i na jakichkolwiek zasadach przez miejscowe prawa dozwolonych, wreszcie wzbraniają im zawiadywania temi majątkami w charakterze pełnomocników lub zarządców.

Art. 6 tych samych przepisów nakazuje w razie zawierania notarjalnej umowy w przedmiocie dzierżawy osad i gruntów włościańskich między innemi dokumentami przedstawić notarjuszowi świadectwo wójta gminy lub magistratu, że biorący w dzierżawę „nie należy do wyznania żydowskiego“ (punkt c).

Prawo to, za czasów rządów rosyjskich w b. Królestwie Kongresowem, dawało podstawę do postępowania sądowego, zmierzającego do eksmisji rodzin żydowskich, często oddawna zamieszkałych na gruntach włościańskich, nietylko we wsiach, ale również i w osadach fabrycznych, czy przedmieściach, na tych gruntach powstałych.

Po objęciu rządów przez władze polskie sporadycznie czynione były próby eksmisji żydów z gruntów włościańskich przez osoby zainteresowane, wszelako centralne władze polskie umarzały wdrażane postępowanie, jak to wynika naprz. z pisma Głównego Urzędu Ziem-

skiego № 4069/K. dn. z 23|VII 1921 r., w którym na zapytanie żydowskich posłów sejmowych w sprawie rugowania żydów z gruntów włościańskich w powiecie lipnowskim, Główny Urząd Ziemski komunikuje, iż polecił podwładnym organom sprawy o eksmisję z gruntów włościańskich nie wytaczać, w analogicznych zaś wypadkach postępowanie sądowe, wzgl. wykonanie wyroków sądowych zawiesić, a po uzgodnieniu odnośnych przepisów z postanowieniami Konstytucji, sprawy te niezwłocznie umorzyć.

Celem ustawodawczego uchylenia ograniczeń, wymienionych w p. 3 i 4 oraz innych mniejszego znaczenia—Rada Ministrów na posiedzeniu z dnia 9 stycznia 1922 r. uchwaliła projekt ustawy o zniesieniu przepisów prawnych, ograniczających równouprawnienie żydów w b. zaborze rosyjskim. Projekt ten został przez Rząd wniesiony do Sejmu. Na posiedzeniu Konwentu Senjorów z dn. 10/1 1922 r., uznano na wniosek posła Dr. Thona—zniesienie ograniczeń prawnych żydów, za sprawę bardzo pilną. Stosowanie tych ograniczeń w praktyce — jak to wykazaliśmy — w przeważającej i istotnej ich części zostało już zawieszone przez naczelne władze Rzeczypospolitej.

II.

GMINY WYZNANIOWE ŻYDOWSKIE.

Na terenie b. Królestwa Kongresowego istnieje obecnie około 400 gmin wyznaniowych żydowskich, na terenie Małopolski około 250. Na kresach (wschodnich) — o czem mowa będzie niżej — rząd polski ostatnio przystąpił do organizacji gmin żydowskich. Dział ten administracji był tu zupełnie zaniedbany przez prawodawstwo rosyjskie.

Żydzi w Polsce niepodległej zarządzali swemi sprawami religijno-kulturalnemi autonomicznie za pośrednictwem t. zw. kahałów (słowo to oznacza zarówno samorządną gminę żydowską, jak i jej organ zarządzający). Kahał zapewniał swym członkom nietylko zabezpieczenie ich potrzeb religijnych, ale również sądy żydowskie, pewną opiekę społeczną (nad ubogimi i chorymi) oraz rozkładał podatki ogólnopaństwowe i żydowskie (ogólne i lokalne). Ta ostatnia funcja kahału — skutkiem ucisku żydowskich warstw biednych przez zamożniejsze — przyczyniła się do rozprężenia organizacji kahalnej. Postanowieniem z dn. 20|III 1821 r. Namiestnik Królestwa poleca Komisji rządowej wyzn. relig. i ośw. publ. rozciągnięcie dozoru nad składkami i opłatami religijnemi. Komisja rządowa wyzn. relig. i oświec. publ. wydała dn. 24|IV 1821 r. postanowienie, które określa zasady organizacji gminy żydowskiej, ustanawia (usuwając kahały) zarząd z 3-ch wybieralnych dozorów bóżnicznych i reguluje sposób opodatkowania członków gminy.

Ostatecznie kahały zniósł Ukaz Najwyższy z dn. 20|XII 1821 r. (1|I 1822). Przepisy, wydane przez Namiestnika Królestwa z dn. 6|18 marca 1871 r., ustaliły porządek wyborów oraz ilość członków Zarządu warszawskiej gminy starozakonnych.

Przepisy z 1821 r. i 1871 r. były podstawą funkcjonowania gmin żydowskich, oraz wyborów do nich na terenie b. Kongresówki do czasu wydania przez niem. władze okupacyjne (w d. 1|XI 1916) rozporządzenia w sprawie organizacji Żydowskiego Towarzystwa Religijnego. Postanowienia te zostały w niektórych punktach uchylone lub zmienione przez Dekret Naczelnika Państwa (z dn. 7|II 1919 r. Dz. Praw № 14 z 1919 roku).

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydało w dn. 1 maja 1919 r. (№ 5 Dz. Urz. M. W. R. i O. P.), „przepisy obowiązujące, dotyczące organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego“, (na zasadzie dekretu Naczelnika Państwa z dn. 7 lutego 1919). Przepisy te stanowią w art. 3: „Żydowska gmina wyznaniowa winna zapewnić członkom gminy możność zaspakajania ich potrzeb religijnych. Kompetencję gminy stanowi zatem: a) organizowanie i utrzymanie rabinatu, b) zakładanie i utrzymywanie synagog, domów modlitwy, kąpieli rytualnych i cmentarzy, c) czuwanie nad religijnem wychowaniem młodzieży, d) troszczenie się o zapewnienie ludności żydowskiej koszernego mięsa, e) zarządzanie majątkiem gminnym i fundacjami na rzecz gminy ustanowionemi, oraz wszelkiemi urządzeniami i zakładami, do gminy należącemi. Pozatem gmina wyznaniowa ma prawo, na zasadach ogólnych, z zastrzeżeniem praw i obowiązków państwa i jego organów samorządowych, udzielania ubogim żydom pomocy dobroczynnej i zakładania w tym celu instytucji dobroczynnych“. Wymieniony punkt e) art. 3-go „Przepisów“ znacznie rozszerza kompetencję gminy wyznaniowej i to poza ramy zaspakajania potrzeb religijnych. „Zarządzanie ... wszelkiemi urządzeniami i zakładami, do gminy należącemi“—sankcjonuje między innemi dość rozległą działalność kulturalno-oświatową, zwłaszcza gmin większych. Wystarczy tu zacytować jako przykład szkolnictwo zawodowe, oraz muzeum zabytków historycznych polsko-żydowskich, utrzymywane przez gminę wyznaniową warszawską.

Statut gminy wyznaniowej izraelickiej w Krakowie, typowy dla organizacji gmin wyznaniowych, w Małopolsce, w ten sposób ujmuje ich zakres działania: „Celem gminy jest staranie o zaspokojenie potrzeb religijnych swych członków i o utrzymanie i popieranie swych zakładów religijnych, naukowych i filantropijnych“.

Widzimy więc, że i w b. Kongresówce i w Małopolsce kompetencja gmin wyznaniowych obecnie już (t. j. przed przewidzianem w Konstytucji, a przygotowanem przez Rząd ustawowem, wszechstronnem uregulowaniem położenia gmin mniejszości) czyni zadość w znacznej mierze istotnym, a odrębnym potrzebom ludności żydowskiej w Polsce.

Za miarę sprawności i czujności władz polskich w zakresie stałego ulepszania organizacji gmin żydowskich w Polsce mogą służyć rozporządzenia Departamentu Wyznań w zakresie budżetu gmin i ordynacji wyborczej do ich zarządów. Art. 47 „przepisów obowiązujących“ (por. wyżej) nadaje gminom wyznaniowym *prawo „pobierać od członków ... opłaty i podatki,* zwłaszcza podatki: dochodowy i od majątków“. Budżety i listy składek, zatwierdzone przez władzę nadzorczą

mają *moc wykonawczą*. ... „Naczelna władza nadzorcza układa regulamin składek, podatków i opłat, przepisy o sposobie ich pobierania i zarządzania nimi, oraz *przepisy o egzekucji* na zwlekających z ich opłatą“. Artykuł ten, nadający gminie żydowskiej istotne dla niej prawo nakładania podatków na swych członków, oraz przywilej egzekutywy państwowej, został wprowadzony w życie przez cały szereg specjalnych, szczegółowych i technicznych zarządzeń dla władz wykonawczych. Zarządzenia te usuną z czasem braki, pozostałe jeszcze z dawniejszej gospodarki finansowej gmin.

Znacznym postępem w kierunku demokratyzacji gmin żydowskich jest „Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Ośw. Publiczn. z dn. 25|II 1921 r, w przedmiocie regulaminu wyborczego dla gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego“. Rozporządzenie to wprowadza pięcioprzymiotnikowe prawo wyborcze, zależne jedynie od następujących warunków wyborcy: a) wyznanie żydowskie, b) wiek 25 lat ukończonych, c) płeć męska i d) zamieszkanie w obrębie danej gminy żydowskiej przez 1 rok. Dla zestawienia wystarczy przypomnieć, iż niemieckie władze okupacyjne w swem rozporządzeniu o organizacji „Żydowskiego Towarzystwa Religijnego“ wymagały od wyborcy ponadto: 1) opłacania składki na rzecz gminy żydowskiej, 2) umiejętności czytania i pisania oraz 3) dwurocznego przebywania poprzedniego w gminie.

Najbliższe wybory odbędą się według tej demokratycznej ordynacji wyborczej.

Kresy, jako część b. Cesarstwa rosyjskiego nie miały zupełnie ustawowej organizacji gmin. Po skasowaniu kahałów władze rosyjskie powołały tu do życia instytucję t. zw. rabinatu „rządowego“. Instytucja ta w stopniu bardzo nikłym czyniła zadość potrzebom religijnym ludności żydowskiej. Były wprawdzie specjalne podatki, nakładane na żydów (od mięsa, i świec) wszelako ściągane były, a nawet zarządzane przez administrację państwową. Użycie tych funduszów częstokroć nie miało nic wspólnego z potrzebami wyznaniowemi żydów. Minist. W. R. i O. P., chcąc zapełnić lukę, dotkliwie odczuwaną przez ludność żydowską Kresów wschodnich, (okólnikiem z marca r. b.) — (por. załącznik) poleciło województwom w Łucku, Nowogródku i Brześciu przystąpić do zorganizowania na Kresach gmin żydowskich na wzór istniejących gmin wyznaniowych w b. Kongresówce.

III.

SZKOLNICTWO.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dotychczas nie wydało jeszcze rozporządzeń do wykonania postanowień, zawartych w Konstytucji z dn. 17 marca 1921 r., odnośnie do szkolnictwa mniejszości narodowych i wyznaniowych, wszelako wszystkie ustawy w przedmiocie nauczania, oraz dopuszczalności języków obcych

z okresu przed uchwaleniem konstytucji, jak i późniejsze, były i są oparte na tych zasadach, które zostały uchwalone w Konstytucji.

Jeżeli chodzi o szkolnictwo średnie, to obok całego szeregu szkół średnich, utrzymywanych przez jednostki lub korporacje żydowskie dla uczniów żydowskich, z językiem wykładowym polskim, istnieją również liczne (prywatne) szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe z językiem wykładowym hebrajskim i żargonem (t. zw. żydowskim).

Szkolnictwo powszechne dla mniejszości żydowskich regulują Przepisy Tymczasowe o szkołach elementarnych (Dziennik Urzędowy Dep. Wyzn. Rel. i O. P. № 1 z r. 1917), których art. 97 i 98 stanowią, iż dla dzieci wyznania mojżeszowego tworzone będą, w razie dostatecznej liczby zgłoszeń ze strony rodziców, osobne szkoły lub oddziały, świętujące sabat, oraz że dla dzieci wyznania mojżeszowego prowadzona będzie według specjalnego programu w szkołach wyznaniowych prywatnych „Talmud-Tora" i chederach nauka języka polskiego i przedmiotów elementarnych na koszt gmin politycznych.

Sprawa szkół dla mniejszości żydowskiej napotkała na specjalne trudności. Trudności te polegają głównie na tem, że żydzi nie używają jednego języka. Żydzi oświeceni przeważnie mówią po polsku, są także grupy mówiące po rosyjsku i po niemiecku. Poważny odłam żydów posługuje się żargonem, poważna również część społeczeństwa żydowskiego dąży do wprowadzenia w życie języka hebrajskiego.

Każda z powyższych grup pragnie szkół, w których dany język miałby być językiem nauczania. Jakkolwiek u najbardziej oświeconych i tolerancyjnych narodów niektóre z języków używanych przez żydów w Polsce nie są ani uznane, ani tolerowane,—to jednak (jak tego dowodzą dane poniższe)—żydzi w Polsce mają zupełną swobodę w wyborze języka, w jakim ma się odbywać nauka w ich szkołach.

Znaczna część społeczeństwa żydowskiego (zwłaszcza w b. Kongresówce) posyła swe dzieci do publicznych szkół powszechnych dla dzieci żydowskich. Językiem nauczania w tych szkołach jest język polski, przyczem uwzględnione są w szerokim zakresie t. zw. przedmioty judaistyczne. Rozwiązanie to kwestji szkolnej nasunęła praktyka, tak, że obecnie na terenie b. Kongresówki szkoły publiczne powszechne ugrupowały się na zasadzie wyznaniowej, i to zarówno co do uczniów, jak i nauczycieli.

W Małopolsce dzieci żydowskie uczęszczają z reguły do publicznych szkół powszechnych razem z dziećmi innych wyznań, korzystając przytem z udogodnienia, że w soboty, o ile przybywają do szkoły, są zwolnione od pisania i tych czynności, których wykonywanie naruszałoby święcenie soboty.

Pozatem jednak istnieją szkoły publiczne z językiem wykładowym żydowskim, szczególnie hebrajskim.

Prywatne szkoły żydowskie są zakładane b. licznie przez różne organizacje bez żadnych ograniczeń ze strony władz szkolnych. Szkoły te tworzą kilka typów, bądź ze względu na język nauczania, bądź też ze względu na ich organizację i przeznaczenie. Przeważają wśród nich dwa typy: 1) typ wyłącznie religijny bez przedmiotów świeckich; szkoły te najczęściej nie mają charakteru szkół właściwych i stoją na pogra-

niczu nauczania domowego i szkolnego. Niema w nich podziału na klasy, zajęcia trwają zazwyczaj cały dzień. Nauczyciele najczęściej nie posiadają żadnych kwalifikacji; lokale, w których gromadzą się dzieci na naukę, są prawie zawsze nieodpowiednie. Wiele szkół tego typu usuwa się od wszelkiej kontroli ze strony władz, bądź to z obawy nakazu zmiany lokalu na odpowiedniejszy, bądź też z obawy nakazu wprowadzenia nauki przedmiotów świeckich. 2) drugi typ stanowią szkoły prywatne, zbliżone co do programu do publicznych szkół powszechnych. Szkoły te traktowane są przez władze szkolne narówni z prywatnemi szkołami polskiemi bez względu na to, w jakim języku udziela się w nich nauki.

Art. 9 Traktatu o mniejszościach postanawia, że „w miastach i okręgach, zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli polskich, należących do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, mniejszościom tym zostanie zapewniony słuszny udział w korzystaniu oraz w przeznaczaniu sum, które budżet państwowy, budżety miejskie lub inne przyznają z funduszów publicznych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne". Konstytucja polska, biorąc w rachubę powyższe zobowiązanie Polski, zapowiada w art. 109, że „osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Państwie Polskiem pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowościowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości, o charakterze publiczno-prawnym, w obrębie związku samorządu powszechnego". Tenże artykuł stanowi, iż Państwo będzie miało w stosunku do ich działalności prawo kontroli, oraz uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych. Wprowadzeniu w życie tego ostatniego postanowienia stoi na przeszkodzie brak ustawy, nadającej odnośnym związkom mniejszości (za które ludność żydowska uważa gminy) — charakter pabliczno-prawny. Ustawa taka, jak wyżej wspomniana, jest jeszcze opracowywana przez Ministerstwo Wyzn. Rel. i Ośw. Publiczn. Stan obecny szkolnictwa dla żydów w pewnym stopniu ilustrują następujące dane statystyczne:

Na terenie b. Kongresówki w dn. 1.|XII 1918 było ogółem szkół powszechnych publicznych 8741, z liczbą dzieci uczęszczających 748,268, w liczbie tej 48,058 żydowskich, t. j. 6,4%.

Prywatnych szkół powszechnych 1542 z 97,946 dzieci, w czem 17,623 żydowskich t. j. 18% żydowskich.

W okręgu szkolnym wołyńskim, charakterystycznym dla stosunków na Kresach, istnieje obecnie szkół powszechnych publicznych 1057, z czego 10 z 26 siłami naucz. (z językiem nauczania polskim) dla dzieci żydowskich. Szkół powszechnych prywatnych jest 42, z czego 20 (z 81 siłami nauczyc.) z językiem nauczania żydowskim (żargon) i hebrajskim.

W celu uzupełnienia powyższego szkicu o szkolnictwie żydowskiem pozwolę sobie zacytować jeszcze informacje, pochodzące z kół urzędowych, a zawierające ostatnie dane, odzwierciadlające *aktualny* stan szkolnictwa hebrajskiego i żydowskiego.

Szkoły powszechne z hebrajskim językiem nauczania zaczęły powstawać w większej liczbie dopiero w ostatnich latach, szczególnie od roku 1921. w którym została utworzona ogólna organizacja, opiekująca się temi szkołami w całem państwie. Obecnie liczba szkół hebrajskich w Polsce przekracza już 250, z czego znaczniejsza ilość przypada na wschodnią część państwa, a mianowicie na województwo białostockie 37, wołyńskie 49, poleskie 32, wileńskie około 40. Na obszarze dawnego Królestwa Kongresowego jest szkół 48 z czego 8 w Warszawie. Stosunkowo wiele tych szkół powstało w Małopolsce, gdzie ludność naogół jest niebardzo chętna tworzeniu nowych szkół tego rodzaju. W Województwie krakowskiem jest ich 28, we lwowskiem 13. Do szkół tych uczęszcza około 40,000 dzieci, zatrudnionych w nich zaś jest 900 sił nauczycielskich.

Jak wszystkie szkoły wogóle, tak też i hebrajskie są traktowane ze strony czynników rządowych zgodnie z duchem Konstytucji i postanowieniami Traktatu Wersalskiego i nie stosuje się do nich żadnych ustaw lub przepisów wyjątkowych, ani też jakichkolwiek ograniczeń, poza wymaganiami ustanowionemi dla wszystkich szkół wogóle. Szkoły hebrajskie znajdują się w tym samem położeniu prawnem, co szkoły polskie. Statystyka, świadczy o stałym i coraz większym rozwoju tych szkół.

Zdarzało się, iż poszczególne władze szkolne musiały odmówić udzielenia koncesji z powodów rzeczowych, a w czterech wypadkach zarządziły nawet zamknięcie szkoły. Zarządzenia te jednak musiały być wydane ze względu na dobro dzieci; władze szkolne nie mogą bowiem pozwalać na istnienie szkoły w warunkach hygienicznych zupełnie nieodpowiednich, lub też na zatrudnianie w charakterze nauczycieli osób bez żadnych kwalifikacji.

Zarządzenia te, jak również częste żądanie ze strony władz, aby założyciele zastosowali się do obowiązujących przepisów, bywają pojmowane niewłaściwie, jako zbyteczne trudności. W każdym jednak wypadku służy interesowanym prawo odwołania się do wyższych instancji, które każde zażalenie poddają szczegółowemu badaniu i rozstrzygają zgodnie z obowiązującemi przepisami. Zostało stwierdzone, że na 250 istniejących szkół hebrajskich wniesiono zażalenia zaledwie w siedmiu wypadkach, przeważnie w odniesieniu do roku szkolnego 1921—22. W ostatnich zaś czasach skargi już się prawie nie zdarzają.

Obok szkół dla dzieci wyznania mojżeszowego z polskim lub hebrajskim językiem nauczania istnieją w Polsce także szkoły z językiem nauczania t. zw. żydowskim (żargonem).

W przeciwieństwie do innych szkół żydowskich szkoły te przyjmują chętnie nazwę szkół świeckich, proletarjackich. Religja nie stanowi przedmiotu nauki w tych szkołach, zastępuje ją nauka moralności.

Szkoły te zaczęły powstawać właściwie dopiero po odzyskaniu niepodległości Polski; dawniej nie istniały prawie zupełnie. W r. 1912 było takich szkół tylko dwie. W r. 1921 wykazywano szkół żargonowych 147 z 600 klasami i frekwencją 23000 dzieci. W ciągu roku 1922 około 40 szkół przestało istnieć, głównie z powodu braku dostatecznej liczby dzieci, w kilku wypadkach z powodu braku nauczycieli lub odpowiednich

lokali. Obecnie przeto istnieje tych szkół przeszło 100 w 77 miejscowościach z 460 klasami i frekwencją 20000 dzieci. Oprócz szkół powszechnych istnieje 40 ochronek (przedszkół) i 5 szkół średnich przeważnie niekompletnych. Dla kształcenia nauczycieli istnieją 2 kursy nauczycielskie z programami nauki zbliżonemi do programów w seminarjach nauczycielskich.

Ze strony władz szkolnych szkoły wymienione są traktowane na równi z innemi szkołami prywatnemi i język nauczania żydowski (żargon) nie stanowi przeszkody w uzyskaniu koncesji. Tam, gdzie zachodzi istotna potrzeba, szkoły te otrzymują subsydja ze Skarbu Państwa (np. w Województwie Wileńskiem).

Szerzono ostatnio pogłoski, jakoby władze szkolne czyniły trudności w zakładaniu szkół żydowskich i zarządziły zamknięcie większej liczby tych szkoł. Pogłoski te są pozbawione wszelkich podstaw. Władze szkolne zamknęły 1 szkołę z powodu zupełnie nieodpowiedniego pod względem higjeniczno-sanitarnym lokalu. W czterech zaś wypadkach odmówiły koncesji, ponieważ założyciele nie uczynili zadość koniecznym warunkom.

Żadnych zarządzeń ograniczających pod jakimkolwiek względem zakładanie i utrzymywanie szkół żydowskich władze szkolne nie wydały.

IV.

UDZIAŁ ŻYDÓW W ŻYCIU GOSPODARCZEM POLSKI.

Zarzut gospodarczego upośledzenia ludności żydowskiej w Polsce—wysuwany jest przez pewne koła żydowskie w Polsce i zagranicą w równym stopniu, jak i zarzuty przeciwko położeniu prawno-politycznemu żydów w Rzeczypospolitej. Dane, zaczerpnięte ze źródeł urzędowych i innych, a ilustrujące stosunek odnośnych władz polskich do działalności handlowej i przemysłowej żydów, jak również procentowy ich (w stosunku do ogółu ludności) udział w tych gałęziach gospodarstwa—dowodzą, iż pomienione zarzuty są podobnie nieuzasadnione, lub przesadzone, co i gravamina, podnoszone w zakresie praw politycznych i obywatelskich mniejszości żydowskiej.

Dla życia gospodarczego ludności żydowskiej, — jako żywiołu miejskiego*), w przeważającej większości żyjącego z handlu i przemysłu, najistotniejszym oczywiście jest stosunek do tej ludności Ministerstwa Przemysłu i Handlu, oraz władz mu podległych. Należy stwierdzić, iż stosunek ten nie daje powodów do żadnych skarg i zażaleń ze strony kół zainteresowanych, albowiem Ministerstwo Prz. i H. we wszystkich poczynaniach, leżących w zakresie jego kompetencji, faktycznie kieruje się — jako normą — postanowieniami art. 111 Konstytucji, który gwarantuje, iż „żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach, przysługują-

---

*) 86,5% żydów w b. Kongresówce zamieszkuje miasta, tworząc 38% ogółu ludności miejskiej tej dzielnicy; w Galicji żydzi stanowią 34% ogółu ludności miejskiej.

cych innym obywatelom". Przepisy reglamentacyjne, odnoszące się do działalności przemysłowo-handlowej, nie czynią żadnej różnicy między odnośnemi odłamami ludności ze względu na wyznanie. Świadczą o tem następujące fakty:

W handlu: W handlu pogranicznym przyjmują nader żywy udział firmy żydowskie, które w tym względzie nie są niczem krępowane. Koncesje na składy tranzytowe zostały wydane wszystkim ubiegającym się firmom żydowskim. Przy opinjowaniu paszportów na wyjazd do Rosji—celem nawiązania stosunków handlowych—nie czynione są żadne różnice między petentami.

W przemyśle: Jak dowodzą tego załączone wykazy, względy wyznaniowe nie odgrywają żadnej roli przy koncesjonowaniu zakładów przemysłowych. Wystarczy tu zacytować, iż 74% wszelkich zezwoleń przemysłowo-handlowych wydanych przez Województwo Łódzkie w latach 1919 i 1920—przypadło w udziale żydom. W samem województwie Warszawskiem (NB bez Warszawy, gdzie liczba wypadłaby znacznie korzystniej dla żydów) odnośny odsetek jest bliskim 50. Podobnie lub jeszcze korzystniej dla żydów przedstawia się poruszona sprawa w innych województwach.

Jak wynika z załączników (por. I.), stosunek ilości odrzuconych przez władze polskie żydowskich podań o koncesje do takich samych podań chrześcijańskich wskazuje raczej na uprzywilejowanie żydów. W odmawianiu koncesji na zakłady przemysłowe władze polskie kierują się jedynie względami rzeczowemi.

Ponadto żydzi narówni z chrześcijanami korzystają z wszelkiej pomocy państwowej, a więc z kredytu państwowego dla drobnego przemysłu, pomimo, iż znajdują się oni w położeniu korzystniejszem od swych współobywateli innych wyznań, otrzymując znaczne subsydja finansowe, przedewszystkiem od żydowskich organizacji w Ameryce.

Przemysł:

Na terenie pięciu województw, a mianowicie: Warszawskiego, Łódzkiego, Kieleckiego, Lubelskiego i Białostockiego, stan posiadania ludności żydowskiej w przemyśle (drobne zakłady przemysłowe i rzemieślnicze) przedstawia się według aktualnych urzędowych danych Ministerstwa Przemysłu i Handlu — następująco:

WOJEWÓDZTWA:	Liczba zakładów przemysłowych		Liczba pracowników	
	chrześcjańsk.	żydowsk.	chrześcjan	żydów.
1. Warszawskie	9,207	4,918	15,418	6,981
2. Łódzkie	10,767	4,818	21,944	8,349
Do przeniesienia	19,974	9,636	37,362	15,330

WOJEWÓDZTWA	Liczba zakładów przemysłowych		Liczba pracowników	
	chrześcjańsk.	żydowsk.	chrześcjan	żydów
Z przeniesienia	15,964	9,636	37,362	15,330
3. Kieleckie	8,909	5,250	14,824	7,792
4. Lubelskie	6,217	4,856	10,895	7,345
5. Białostockie	3,102	3,965	5,081	5,600
Ogółem	38,802	23,807	68,162	36,067

Liczba zakładów przemysłowych województw, skupiających gros żydostwa polskiego, wynosi zatem 61,3% liczby zakładów przemysłowych chrześcijańskich, liczba zaś pracowników żydowskich w tych zakładach wyraża się odsetkiem 52,9 w stosunku do ogółu pracowników chrześcijańskich.

Dane spisu ludności z 1897 roku wykazują, iż w b. *Kongresówce przemysł rękodzielniczy był w znacznej części opanowany przez żydów,* w przeciwstawieniu do mniejszej roli, jaką odgrywali oni w wytwórczości fabrycznej. Odsetek żydów zajętych w przemyśle odzieżowym wynosił—51,4,% w przemyśle papierniczym i poligraficznym—59%, w tytuniowym—74%,—ogólnie zaś w przemyśle i rzemiosłach 24% w stosunku do całej ludności, czynnej w tych zawodach. (Liczbę robotników zajętych w przemyśle fabrycznym oblicza prof. Bujak według ankiety Tow. „Ica“ na 46,000).

Dane urzędowe, choć częściowe, przedstawiające stan aktualny posiadania żydów w przemyśle, wskazywałyby na dalsze przesunięcie się powyższych stosunków w kierunku dla żydów korzystnym.

Brak narazie pełnych danych statystycznych, odnoszących się do województw małopolskich, wszelako raporty Wydziałów Przemysłowych tych województw stwierdzają, iż w miasteczkach małopolskich żydowscy rzemieślnicy i drobni przemysłowcy w porównaniu z chrześcijanami stanowią olbrzymią większość, mając w swych rękach niemal cały drobny przemysł i handel jego wyrobami. Źródła żydowskie,*) opierając się na danych austrjackich (statystyka ludności według zawodów z r. 1910), wykazują, iż na ogólną liczbę 1,470,000 mieszkańców, zajętych w przemyśle i handlu — ponad 676,000 było żydów; cytowane źródło podaje liczbę 653,000 polaków—chrześcijan, oraz około 141,000 rusinów, zajętych w tych dwóch gałęziach gospodarstwa. Dane te

*) Por. Heinrich Margulies: „Die Juden in der galizischen Wirtschaft“—Neue Judische Monatshefte, zeszyt 9 i 10 r. 1918.

również wyświetlają dominującą rolę żydów w życiu gospodarczem Małopolski, zwłaszcza jeśli się uwzględni, iż bardzo znaczną część liczby nieżydów, zajętych w przemyśle i handlu stanowi proletarjat fabryczny,

Dane, dotyczące województw b. Zaboru Pruskiego, nielicznie zamieszkałych przez żydów, są drugorzędnego znaczenia dla stosunków polsko-żydowskich.

B. Handel:

Dotychczas — wobec nieopracowania danych z ostatniego spisu ludności—brak ścisłych liczb, odnoszących się do udziału ludności żydowskiej w handlu, wszelako już struktura ekonomiczna żydów w Polsce, wykazująca według dawniejszych spisów ludności około czterdziestu procent żydów zajętych w handlu (w b. Kongresówce 39%, w Małopolsce 46%), oświetla ich rolę w tym dziale gospodarczym. Aktualne dane województwa lubelskiego oceniają udział ten na 60 — do 95%, zależnie od gałęzi.

Interesujące w tym względzie są liczby, podane przez jedno z czasopism polskich,*) oświetlające omawiane stosunki w Kongresówce bezpośrednio przed wojną; a więc w dziale przedsiębiorstw transportowych i ekspedycyjnych obok 123 żydowskich istniało 29 chrześcijańskich, wśród domów agenturowych i handlowych, — żydowskich 199, chrześcijańskich 52. Na 180 handlów papierniczych i księgarskich — żydowskich było 103, chrześcijańskich 77. W dziale manufaktury — 2796 firm żydowskich obok 1613 chrześcijańskich. W dziale artykułów technicznych (do użytku przemysłu i gospodarstwa) — firm żydowskich 857, chrześcijańskich 696. W innych działach handlu żydzi, aczkolwiek nie mieli przewagi, tem niemniej bardzo silnie byli reprezentowani, a więc w handlu artykułami chemiczno-kosmetycznemi 519 chrześć., obok 220 żydów, — artykułami spożywczemi 1071 chrześcijan—obok 917 żydów. Z instytucji finansowych 503 było własnością chrześcijan, 140 — żydów.

Liczby te, choć niepełne i niecałkowicie ścisłe (oparte jedynie na znajomości stosunków i brzmieniu nazwisk), dają wszelako pojęcie o roli żydów w handlu polskim bezpośrednio przed wojną. Dla pełniejszego zobrazowania tej roli, należy powyższe liczby uzupełnić danemi ze spisu ludności w 1897 r., według których liczba żydów Kongresówki, zajętych w handlu zbożowym, wynosiła 94,1% ogółu kupców tej gałęzi, w handlu skórami i futrami — 93,2%, w handlu domokrążnym — 91,4%, w całym szeregu gałęzi (handel bydłem i nierogacizną, — produktami spożywczemi, — materjałami budowlanemi i opałowemi, — przedmiotami użytku domowego, metalami, maszynami, bronią, tkaninami i odzieżą)— od 80 do 90% ogółu handlujących.

Stosunki podane wyżej w cyfrach absolutnych nie uległy bardzo zasadniczym zmianom i podczas wojny i w chwili obecnej. Dowodzą tego wykazy wydziałów przemysłowych poszczególnych województw.

---

*) Tygodnik Ilustrowany; cytowane u L. Wasilewskiego: „Kwestja żydowska na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej“ Lwów 1913 r.

Źródła żydowskie i niemieckie (Por. np. artykuł docenta Dr. Jul. Hirsch'a: „Die Wirtschaftliche Lage der Juden in Polen“ w wyd.: Ost-Juden, Süddeutsche Monatshefte-Lipsk i Monachjum z r. 1916, oraz studium Kaplun-Kogana p. t. „Die jüdische Sprach—und Kulturgemeinschaft in Polen“ Berlin—Wiedeń 1917) w jeszcze silniejszym stopniu podkreślając tę rolę żydów w handlu Polski. Wystarczy zacytować dla charakterystyki podaną przez Hirsch'a liczbę 20,000 wojażerów i pomocników handlowych — żydów, zajętych li tylko w handlu wyrobami przemysłu włóknistego w Łodzi i najbliższej okolicy.

Kaplun-Kogan, reasumując swój rozdział o handlu (str. 20) określa rolę żydów w sposób następujący: *„Die Juden beherrschen somit so ungefähr die wichtigsten Handelszweige Polens“*. (Żydzi opanowują najważniejsze działy handlu w Polsce).

Rolnictwo jako źródło zarobkowe, mamniejsze znaczenie dla żydów byłej Kongresówki *) (tylko dwa i trzy dziesiąte procent żydów zajętych jest w tym dziale gospodarczym), niż dla ich współwyznawców w Małopolsce, gdzie—według spisu ludności z 1910 r. na 18,987 żydów, zajętych w rolnictwie (14% w stosunku do ogółu ludności żydowskiej), było 533 większych właścicieli ziemskich, posiadających 301,619 ha. gruntu, oraz około 2,000 dzierżawców mniejszych i średnich folwarków. W b. Kongresówce udział żydów w rolnictwie pokrywa się bodaj ich udziałem w sadownictwie, traktowanym raczej w sposób handlowy (dzierżawienie zbiorów ze starych sadów).

Prawie wszystkie działy *administracji państwowej* zatrudniają pewną ilość urzędników-żydów. Liczba ich większą jest w Małopolsce, niż w b. Kongresówce. Niezbyt znaczny, stosunkowo, odsetek urzędników-żydów w dużej mierze tłómaczy się małą lukratywnością stanowisk urzędniczych w Polsce.

Natomiast, bardzo wydatnie reprezentowani są żydzi *w zawodach wolnych*. Według dawniejszego spisu ludności (1897 r.) adwokatów-żydów było w Kongresówce 34%. Sądząc z listy adwokatów m. st. Warszawy, odsetek ten i dotąd się nie zmniejszył. Przypuszczalnie ten sam stosunek zachodzi i w zawodzie lekarskim. W Małopolsce, bezpośrednio przed wojną na 1464 lekarzy było 411 żydów, tj. 30%, zaś na 1531 adwokatów—984 żydów, tj. 68% ogólnej liczby (!).

W bardzo silnym stopniu żydzi uczestniczą również w działalności *instytucji czy organizacji o charakterze społeczno-gospodarczym*, jako to giełdy, izby handlowe i t. d. oraz w zarządach miast.

A więc dla przykładu: Rada Giełdy pieniężnej w Warszawie na 21 członków liczy około połowy osób wyznania (wzgl. pochodzenia) żydowskiego; kilku takich. członków liczy warszawska Rada Giełdy towarowej.

---

*) Czynione w Polsce wysiłki społeczne w kierunku zawodowego wyszkolenia żydów w rolnictwie oraz przywiązania ich do tego zajęcia nie odniosły pożądanych skutków, w kraju natomiast część tych wychowańców znalazła zastosowanie swych kwalifikacji w kolonjach palestyńskich i innych.

Istniejące we Lwowie 2 Izby gospodarcze: handlowa i przemysłowa składają się każda z 24 członków; w tej liczbie po 10-u chrześcijan i 14-tu żydów w każdej. Obydwie izby prócz tego posiadają po 10-ciu doradców, w tej liczbie 4 chrześcijan i 6 żydów w każdej.

Jeśli chodzi o banki polskie, to współudział w nich ludności żydowskiej wyraża się we wszystkich trzech składnikach bankowości t. j. w kapitałach, w kierownictwie i w ukwalifikowanej pracy. Z trudem można byłoby zacytować jakikolwiek większy bank w Polsce, któryby nie posiadał elementu żydowskiego przynajmniej w jednej z pomienionych składowych jego części. Z reguły natomiast jest tu — jak powszechnie wiadomo—współpraca integralna.

W zarządach miast, jako ciałach, kierujących gospodarką miejską, ludność żydowska rozprezentowana jest przez ławników-żydów. W magistracie miasta Warszawy zasiada 2 ławników wyznania żydowskiego, w szeregu miast po 1-ym stosownie do mniejszej ogólnej liczby ławników. Lwów ma 1-ego wiceprezydenta-żyda. Na ogólną liczbę 24 ławników miast województwa nowogródzkiego jest 7 żydów.

Kontrola gospodarki miejskiej wykonywana jest przez rady miejskie, wybrane na podstawie głosowania powszechnego i demokratycznego. Wobec tego w całym szeregu miast i miasteczek Żydzi mają znaczną przewagę w liczbie radnych. W pośród większych miast tego typu wystarczy zacytować: Grodno, Będzin, Pińsk i inne.

Żydowskie związki zawodowe (klasowe) według danych z roku ubiegłego liczyły ogółem 91.000 zorganizowanych członków. W stosunku do całkowitej sumy członków związków zawodowych w Polsce (717.000) stanowi to 12,6%.

Ostatnie badania statystyczne wykazały iż ujemne skutki gospodarczych stosunków powojennych (drożyzna itd.) dotknęły — wśród ludności miejskiej — przedewszystkiem tę jej przeważającą część, która żyje z pracy fizycznej, bądź umysłowej. Uwzględniwszy koszta utrzymania, wywołane drożyzną i, przyjąwszy poziom zarobkowania przedwojennego za 1, otrzymamy w dobie obecnej dla urzędników (państwowych, komunalnych, czy prywatnych) liczbę stosunkową ok. $^1/_3$, dla robotników zatrudnionych w przemyśle ok. $^2/_3$. Stosunek ten niewątpliwie korzystniej przedstawia się dla posiadaczy jakiegokolwiek własnego warsztatu pracy przemysłowej i handlowej. Ponieważ struktura ekonomiczna żydów w Polsce wykazuje przewagę nietylko procentową, ale często i absolutną w stosunku do chrześcian ostatnio omawianej kategorji (tj. posiadaczy samodzielnych warsztatów przemysłowych lub handlowych), z drugiej zaś strony żydzi znacznie słabiej reprezentowani są w kategorji pierwszej, — przeto śmiało można twierdzić iż ujemne stosunki gospodarki powojennej odbiły się na ludności żydowskiej w stopniu mniejszym, niż na innych odłamach ludności w Polsce.

Kupcy żydowscy podczas wojny zgromadzili w swem ręku znaczne kapitały, które umożliwiają im zakładanie coraz to nowych

przedsiębiorstw handlowych. Żydowskie organizacje rzemieślnicze wydatnie są zasilane pod względem finansowym i innym *przez organizacje żydów amerykańskich*, pomimo, iż cieszą się narówni z chrześcijanami-rzemieślnikami opieką i pomocą kredytcwą rządu. Na stosunek odnośnych władz polskich do osób, pracujących w przemyśle i handlu — jak to wykazano — względy wyznaniowe nie wpływają w żadnej mierze. Na skutek powyższych przyczyn — wysoki i przed wojną stan posiadania żydów w przemyśle i handlu bynajmniej nie ujawnia tendencji malejącej, ale raczej wręcz przeciwną.

V.

EMIGRACJA ŻYDÓW Z POLSKI.

Kilka pobieżnych uwag należy tu jeszcze poświęcić dziedzinie emigracji, ściśle związanej z życiem gospodarczem, i będącej niejako wykładnikiem tego ostatniego. L. Hersch w książce wydanej bezpośrednio przed wojną światową p. t. „Le juif errant d'aujourd'hui" (Paryż, 1913 r.) cytuje następujące, b. ciekawe dane (str. 61): W państwie austrjacko-węgierskiem odsetek emigracji bezpowrotnej (która, wydaje mi się najbardziej charakterystyczna) jest prawie jednaki dla polaków i żydów, natomiast w cesarstwie rosyjskiem odsetek ten jest trzykrotnie większy u żydów, niż u polaków.

Jeśli ten ostatni stosunek zestawić z wiadomym faktem gwałtownego wzrostu emigracji żydów z Rosji w latach popogromowych (r. 1905, a zwłaszcza r. 1906) oraz z danemi statystycznemi, wykazującemi nieznaczną stosunkowo emigrację z b. Kongresówki (około 125,000 żydów w latach 1890—1914), ta różnica w powyższych odsetkach da się wyjaśnić jako skutek specyficznie rosyjskich stosunków *politycznych*. A więc należy sądzić, iż stosunki *gospodarcze* przed wojną w rezultatach swych—wpływały na emigrację polaków i żydów zarówno w zaborze rosyjskim jak austrjackim.

Od r. 1921 ruch emigracyjny z Polski do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej — najistotniejsza pozycja naszej emigracji (w roku 1921—82% ogólnej liczby emigrantów)—znajduje się pod przemożnym wpływem ograniczeń imigracyjnych, które wprowadziło t. zw. prawo Dillingham'a. Jak wiadomo ogranicza ono imigrację całoroczną z krajów Europy i niektórych innych do liczby 3% obywateli danego państwa, zamieszkałych w Stanach Zjednoczonych w r. 1910. W ten sposób ustalono *kwotę*, czyli liczbę maksymalną przychodźtwa dla każdego państwa. Istnieje ponadto szereg innych ograniczeń, wszelako prawo przewiduje uprzywilejowanie żon i dzieci obywateli i „deklarantów" amerykańskich. Wobec tego uprzywilejowania i wobec poprzednio wspomnianych stosunków emigracyjnych w b. cesarstwie rosyjskiem (nieproporcjonalnie wysoki odsetek emigrantów żydowskich, który w charakterze obywateli czy „deklarantów" amerykańskich ściągają do siebie najbliższą rodzinę)—staje się zrozumiałą przewagą elementu żydowskie-

go w aktualnem wychodztwie z Polski do St. Zjednoczonych. Odnośne liczby wynoszą według źródeł urzędowych polskich—ponad 80% udziału żydów w wychodźtwie w r. 1921 i ponad 60%—w pierwszej połowie roku 1922.

Źródło amerykańskie „Monthly Labor Review“ (zeszyt grudniowy) zamieszcza następujące dane statystyczne co do imigracji z Polski w ciągu 1-go kwartału (miesiące: lipiec, sierpień, wrzesień) roku fiskalnego 1922/23:

„Przybyło z Polski ogółem 8.428 osób, z czego 5.039 polaków (prawie 60%), pozostałe 40% przypada na żydów, rusinów i innne mniejszości.

W roku fiskalnym 1921/22 wg. danych amerykańskich miało przybyć z Polski 5,242 polaków (18%), 22,373 żydów (78%) i 1,020 innych (4%).

Jeżeli zestawimy te dane z odsetkiem ponad 90, w jakim żydzi brali udział w r. 1920 (p. niżej), to uwidocznia się tu wyraźna tendencja malejąca.

Nie podobna się tu dłużej zatrzymywać nad charakterem emigracji żydowskiej, nad związanem z nią zagadnieniem koncentracji terytorjalnej (sjonizm, sprawa Palestyny) *) i t. d. Sprawy te wymagałyby oddzielnego studjum. W zakończeniu chciałbym jednak dla plastyki przedstawić w oświetleniu żydowskiego dziennikarza ów okres emigracji żydowskiej w Polsce, który jako poprzedzający jeszcze biel ograniczonych, wydaje się być istotnym wyrazem stosunków gospodarczych. Wydawnictwo „Neue Zeit“ (Warszawa, grudzień r. 1920) w art. p. t. „W sprawie emigracji żydowskiej“, podaje, iż dopiero w r. 1920 (w m. kwietniu) wznowioną została po wojnie na szerszą skalę systematyczna emigracja zamorska, która dochodziła w ostatnich miesiącach tego roku do 30,000 osób miesięcznie. Cytowane pismo, analizując ten masowy ruch z r. 1920 informuje (str. 5): „Około 75% emigrantów żydowskich—należy do kategorji emigrantów biernych“ t. zn. są to żony, dzieci, do 14 lat i ludzie w starszym wieku, następnie „wśród omawianych wychodźców $^3/_4$ a raczej więcej pochodzi z Ukrainy, Wołynia, z krańców Małopolski Wschodniej, zaś *niezwykle mało z Kongresówki i Małopolski Zachodniej*“. Autor, nawiązując do pogromów antyżydowskich na Ukrainie i do zniszczenia Kresów przez wojnę, reasumuje: „charakter bierny i punkty wyjścia dzisiejszej emigracji żydowskiej są szczególnej dla nas wagi. Wprawdzie żydzi emigrują obecnie w dość silnym stopniu, ale biorąc stosunkowo, emigracja ta *nie* ujawnia charakteru katastrofalnego i co najważniejsze, nie jest ona *emigracją natury gospodarczej, ekonomicznej*“.

Przytoczone oświetlenie emigracji, pochodzące od znanego działacza żydowskiego, w głównem ujęciu swem (pomijając przejrzysty cel autora) — trafne, jak również powyższe dane liczbowe, wyraźnie wskazują na bezzasadność poglądu, dopatrującego się w przewadze procentowej emigracji żydowskiej z Polski — rezultatu rzekomego ucisku, czy upośledzenia gospodarczego ludności żydowskiej.

---

*) Por. A. Frenkiel. „Problemat Syryjsko-palestyński“. Przegląd Dyplomatyczny r. 1919 oraz w oddzielnej odbitce.

Szereg wpływowych dzienników żydowsko-amerykańskich (jako to: „Der Tag“ New-York z d. 27/VI r. b., „Kanader Adler“ Montreal z d. 8/VI i inne) zamieścił obszerny artykuł o stosunku rządu polskiego do emigracji zamorskiej żydów. We wstępie autor podnosi rolę opiekuńczą rządu polskiego nad emigrantami w sposób następujący: „Rząd Polski należycie zrozumiał, iż, aby uniknąć emigracji chaotycznej, oraz aby emigranci nie byli oszukiwani przez nieodpowiedzialnych agentów, wyzyskujących niezaradność wychodźcy, — emigracja musi być kontrolowaną i regulowaną przez państwo“. Artykuł podkreśla wysoki poziom prac utworzonego w tym celu polskiego Urzędu Emigracyjnego, oraz kompetentna tego urzędu znajomość spraw i potrzeb emigrantów żydowskich.

W dalszym ciągu artykułu, autor podaje oświadczonemu przez kierownika Urzędu Emigracyjnego zasadę, w myśl której „rząd polski w sprawie emigracji nie kieruje się polityką, lecz wyłącznie interesem emigracji. Rząd polski nie zachęca, ani nie stawia przeszkód emigracji. Dla ochrony interesów emigrantów rząd ustanowił szereg specjalnych urzędów attachés emigracyjnych“.

VI.

UZUPEŁNIENIE.

PRAWA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH, WYZNANIOWYCH I JĘZYKOWYCH W KONSTYTUCJI POLSKIEJ.

W 44 zeszycie „Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej“ opublikowaną została Ustawa Konstytucyjna Rzeczypospolitej, uchwalona przez Sejm w dn. 17 marca 1921 r.

W dniu jej uchwalenia, do uroczystego przemówienia Marszałka Sejmu, który podkreślił, iż „wskaźnikiem dla naszej konstytucji“ było życie i jego potrzeby wedle wiekowych doświadczeń innych narodów o ustroju demokratycznym“ przyłączyły się głosy przedstawicieli radykalnych stronnictw sejmowych, stwierdzających, iż „z dniem uchwalenia Konstytucji, Polska staje w rzędzie nowożytnych państw demokratycznych“. Przedstawiciel Polskiej Partji Socjalistycznej zreasumował zdobycze demokratyzmu, ujęte w Konstytucję, w sposób następujący: „Polska posiada obecnie jedno z najdemokratyczniejszych w Europie praw wyborczych, odpowiedzialność parlamentarna ministrów została przeprowadzona w całej pełni, pracę uznano za podstawę bogactwa narodowego. Zapewniono bezpłatność szkoły. Ustanowiono wolność polityczną i równouprawnienie wszystkich obywateli bez różnicy narodowości i wyznania“.

Zarówno w tym ostatnim względzie, jak i w szeregu innych, Konstytucja polska czyni zadość najbardziej nowoczesnym postulatom myśli politycznej. Dzieje tej myśli w Polsce, oraz najsilniej z pośród krajów europejskich w ciągu wieków akcentowana tolerancja polska, — z góry

nakazywały przypuszczać ten rezultat, każdemu, komu nieobca jest historja tego kraju.

Ciągłość polskiego liberalizmu politycznego znalazła wyraz swój w duchu i postanowieniach Ustawy Konstytucyjnej, a i pod względem formalnym zaznaczona jest we wstępie do Konstytucji. Czytamy tu, iż „dobro całej zjednoczonej i niepodległej Matki Ojczyzny mając na oku, a pragnąc Jej byt niepodległy, potęgę i bezpieczeństwo oraz *ład społeczny* utwierdzić na wiekuistych zasadach *prawa i wolności*, pragnąc zarazem zapewnić rozwój wszystkich Jej sił moralnych i materjalnych dla dobra całej odradzającej się ludzkości, *wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość, a pracy poszanowanie*, należne prawa i szczególną opiekę Państwa zabezpieczyć"—Sejm uchwala Ustawę Konstytucyjną „nawiązując do *świetnej tradycji* wiekopomnej Konstytucji 3-go maja 1791 roku".

W świetle powyższych uwag, ukaże się nam uwzględnienie słusznych praw mniejszości jako jedna z plam barwnych, w swym kolorycie harmonijnie zespalających się w obraz konstytucji polskiej, czerpiącej treść swą u wiekowych źródeł duszy narodu. W świetle powyższem bezstronna opinja pojmie łatwo, czemu t. zw. „Traktat o mniejszościach" (Traktat Mocarstw z Polską z d. 28/VI 1919 r.) spotkał się z niechęcią i nieprzyjemnem zdziwieniem szerokich warstw społeczeństwa polskiego, które rozumiały I. roździał tego traktatu jako wyraz pewnej nieufności względem Polski.Nieufności—nieuzasadnionej, gdyż nie uwzględniającej istotnych wysiłków tego społeczeństwa w kierunku nawiązania nici świetlanej tradycji politycznej, przerwanej tragicznie przez gwałt ościennych mocarstw zaborczych.

Przejdźmy do rozpatrzenia tych artykułów Konstytucji, które zapewniają prawa mniejszościom narodowościowym, wyznaniowym i językowym. Dla przejrzystości możnaby je ugrupować w trzy działy, obejmujące prawa: 1) obywatelskie, 2) wyznaniowe i 3) narodowo językowe.

1). A więc, przedewszystkiem art. 95, który brzmi: „Rzeczpospolita Polska zapewnia na swoim obszarze pełną ochronę życia, wolności i mienia wszystkim bez różnicy pochodzenia, narodowości, języka rasy lub religji.

Art. 88 wraz z Ustawą o obywatelstwie z dn. 20/I 1920 r. reguluje prawo nabycia obywatelstwa polskiego według obowiązującego prawa polskiego i umów międzynarodowych.

Art. 96 zabezpiecza wspomnianą już (we wstępie konstytucyjnym) równość obywatelską w sposób następujący: „Wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Urzędy publiczne są w równej mierze dla wszystkich dostępne, na warunkach, prawem przepisanych".

2). Art. 111 poręcza wszystkim obywatelom „wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach przysługujących innym obywatelom".

„Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie, jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religji lub obrzędku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej".

Art. 114 podkreśla równouprawnione stanowisko wyznań w Państwie.

Art. 113 przyznaje prawo każdemu uznanemu przez Państwo związkowi religijnemu „urządzać zbiorowe i publiczne nabożeństwa, samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne", ponadto związek taki „może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swoich fundacji i funduszów, tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych".

Art. 115 gwarantuje rządzenie się prawnie uznanych związków religijnych własnemi ustawami, „których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem". Stosunek Państwa do tych kościołów i wyznań ustalony będzie w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnemi reprezentacjami.

3). Prawa narodowe i językowe mniejszości zabezpieczone są w art. 109 i 110 Konstytucji.

Art. 109 brzmi: „Każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych.

Osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Pastwie Polskiem pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowościowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości o charakterze publiczno-prawnym, w obrębie związków samorządu powszechnego.

Państwo będzie miało w stosunku do ich działalności prawo kontroli oraz uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych".

Art 110: „Obywatele polscy, należący do mniejszości narodowościowych, wyznaniowych lub językowych mają, równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religji".

Konstytucja ma obecnie—po ogłoszeniu jej w „Dzienniku Ustaw"—moc obowiązującą. Wszelkie przepisy i instytucje prawne, sprzeczne z postanowieniami konstytucji, będą — w myśl artykułu 126—najpóźniej do roku przedstawione ciału ustawodawczemu do uzgodnienia z nią w drodze prawodawczej.

Jak widać, wszystkie zasadnicze postulaty mniejszości, zamieszkałych w Polsce, zostały przez Państwo przyjęte i zawarowane przez zaliczenie tych uprawnień w poczet praw zasadniczych Rzeczypospolitej.

Pewne poszczególne kwestje, jak np. organizacja gmin i szkolnictwa będą, z natury rzeczy, przedmiotem oddzielnych ustaw.

Wszelako już obecnie wydana np. jeszcze przed opublikowaniem Konstytucji instrukcja w sprawie gmin żydowskich, jak również zorganizowana przez Państwo sieć szkolnictwa powszechnego w szerokiej mierze uwzględnia specyficzne potrzeby mniejszości.

Niewątpliwie, dają się i ostatnio słyszeć głosy ekstremistów, którzy w dążeniach swych nie chcą liczyć się z najwyższym dla każdego obywatela—interesem państwa, jako całości. Ustawodawstwo polskie może przejść nad tem do porządku dziennego. Społeczeństwo polskie liberalnie udzieliło — w Konstytucji — swym mniejszościom tyle praw i wol-

ności ile tylko dało się to pogodzić ze zwartością wewnętrzną państwa, jako pierwszym jego warunkiem bytu. Sejm Polski jest w tym względzie w zgodzie z motywami Rady Najwyższej do art. 93 Traktatu Wersalskiego (którego rozwinieciem jest traktat Mocarstw z Polską). Brzmienie tych motywów, przesłanych przez p. Clémenceau w d. 24/VI 1919 r. delegacji polskiej, a odnoszących się do jednej z mniejszości, mianowicie żydowskiej, jest następujące: „Postanowienia te nie mają stwarzać żadnej przeszkody w jedności politycznej Polski, nie stanowią bynajmniej uznania żydów, jako wspólnoty autonomicznej lub odrębnej wewnątrz państwa polskiego".

Otóż, ta „jedność polityczna Polski" była jednem i jedynem tylko dla twórców konstytucji kryterjum w nawiązaniu do tradycyjnej polityki polskiej względem miejszości.

ZESTAWIENIE KONSTYTUCJI Z D. 17/III 1921 R. Z TRAKTATEM Z D. 28/VI 1919 R.

(według prof. B. Winiarskiego).

Zobowiązania Polski a Konstytucja z 17 marca 1921 r.

Autorowie Konstytucji w redakcji poszczególnych przepisów musieli się stosować do zobowiązań, zaciągniętych przez Polskę w traktacie z Głównemi Mocarstwami Sprzymierzonemi i Stowarzyszonemi w Wersalu d. 28 czerwca 1919 r. Atoli tylko *co do formy*. Bowiem Konstytucja pod tym względem nie otwiera nowej epoki w organizacji Państwa Polskiego, nie proklamuje zasad, które mają dopiero być w życie wprowadzone, lecz jedynie sankcjonuje ten stan prawny, jaki został z całą świadomością wytworzony na terytorjach Rzplitej.

I sam traktat, przeciwko któremu Rząd Polski podnosił w czasie układów objekcje natury zasadniczej, nie przynosi nic ponad to, co Naród polski z własnej woli i inicjatywy uznał za stosowne przyznać obywatelom polskim, różniącym się od większości językiem lub wyznaniem.

Jak niżej zostanie wykazane, Konstytucja polska czyni w zupełności (largement) zadość zobowiązaniom, które Polska przyjęła w tej materji rzuty przeciwko Rządowi Polskiemu, wynika to przedewszystkiem z tego, iż różne grupy mniejszości różnie interpretują przepisy traktatu z 28 czerwca 1919 roku i wyprowadzają różne wnioski co do zobowiązań Państwa Polskiego w tej materji.

Interesujące nas artykuły konstytucji podane były już wyżej, tutaj — dla zestawienia ich z orginałem traktatu z 28/VI-1919 zacytowane są w przekładzie francuskim.

Traktat z 28 czerwca 1919 r. i Konstytucja.

Położenie prawne mieszkańców.

Przedewszystkiem należy porównać przepisy, dotyczące sytuacji w Polsce wszystkich jej *mieszkańców* (a więc nietylko obywateli polskich).

Traktat.

Art. 2. Le Gouvernement Polonais s'engage à accorder à tous les habitants pleine et entière protection de leur vie et de leur liberté sans distinctiond e langage, de race ou de religion.

Tous les habitants de la Pologne auront droit au libre exercice tant public que privéf de toute foi, religion ou croyance, dont la pratique ne sera pas incompatible avec l'ordre public et les bonnes moeurs.

Konstytucja.

Art. 95. La République Polonaise assure sur territoire la pleine protection de la vie, de la liberté et de la propriété à tous ses habitants sans distinction de provenance, de nationalité, de langue, de race ou de religion.

Les étrangers bénéficient, sous condition de réciprocité, des mêmes droits que les ressortissants polonais et ont les mêmes devoirs, sauf pour les cas où la loi exige expréssément la nationalité polonaise.

Art. 111, alinéa 2. Tous les habitants de l'Etat polonais ont de le droit pratiquer librement leur croyance, tant en public que dans le privé, et de suivre les préceptes de leur religion ou rite, tant que ces pratiques ne s'opposent pas à l'ordre public et aux bonnes moeurs.

Należy zwrócić uwagę, iż art. 95 Konstytucji gwarantuje wszystkim mieszkańcom Polski ich własność, co w traktacie pominięte jest milczeniem. Dalsze przepisy dotyczą wyłącznie obywaleli polskich.

Równość obywateli.

Traktat.

Art. 7. Alinéa 1. Tous les ressortissants polonais seront ègaux devant la loi et jouiront des mêmes droits civils et politiques sans distinction de race, de langage ou de religion.

Alinéa 2. La différence de religion, de croyance ou de confession ne devra nuire à aucun resortissant polonais en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques, notamment pour l'admission aux emplois publics, fonctions et honneurs ou l'exercice des différentes professions et industries.

Konstytucja.

Art. 96. alinéa 1. Tous les citoyens sont égaux devant la loi. Les emplois publics sont accessibles dans la même mesure à tous dans les conditions fixées par la loi.

Art. III. Alinéa 1. La liberté de conscience et de religion est garantie à tous les ressortissants. Nul ne pourra être limité dans les droits reconnus aux autres ressortissants, en raison de la religion ou de ses convictions religieuses.

Stosunek Państwa do wyznań.

Artykuły 112 — 116 Konstytucji określają stosunek Państwa do wszystkich wyznań w sposób, czyniący w zupełności zadość nietylko intencjom Traktatu z Głównemi Mocarstwami Sprzymierzonemi i Stowarzyszonemi, ale wszelkim wymaganiom różnych wspólnot religijnych; przepisy Konstytucji zapewniają wszystkim tym wspólnotom zupełną wolność organizacji i prawie nieograniczoną samodzielność. Tak np. art. 113 stanowi:

> „Toute association culturelle reconnue par l'Etat a le droit d'organiser des services religieux en réunion et en public: elle peut librement gérer ses affaires intérieures, être propriétaire ou acquérir des biens meubles et immeubles, les administrer et en disposer; elle reste en possession et en jouissance de ses fonds et fondations ainsi que des institutions ayant un but religieux, scientifique ou de bienfaisance. Toutefois aucune association cultuelle ne peut agir en désaccord avec les lois de l'Etat".

W szczególności, organizacji wyznań mniejszości dotyczy art. 115.

> „Les églises des minorités de religion et les autres associations cultuelles reconnues par la loi, se gouvernent elles-mêmes conformément à leur propre lois; l'état ne refusera pas de reconnaître ces lois tant qu'elles ne contiennent pas de dispositions contraires à la loi.
>
> Les relations entre l'Etat et ces Eglises ou confessions seront fixées par la loi sur la base d'une entente avec leurs représentations légales".

W stosunku do powstających lub jeszcze nieuznanych organizacji religijnych art. 116 stanowi, co następuje:

> „La reconnaissance d'une confession nouvelle ou bien non encore reconnue ne sera point refusée aux associations cultuelles, dont les institutions, l'enseignement et constitution ne sont pas incompatibles avec l'ordre public et les bonnes moeurs".

Rozumie się, że w warunkach, w których państwo polskie musi się organizować, wprowadzenie proklamowanych przez konstytucję zasad w życie, wymagać będzie niejakiego czasu, niezbędnego do przeprowadzenia rokowań z legalnemi reprezentacjami różnych wyznań i wydania potrzebnych ustaw i przepisów administracyjnych. Praca ta już się rozpoczęła.

Sprawa językowa.

W sprawie języków mniejszości narodowej przepis konstytucji stawia sprawę na gruncie o wiele szerszym, aniżeli to czyni Traktat z 28 czerwca 1919 r.

Art, 7 al. 3. Il ne sera édicté aucune restriction contre le libre usage par tout ressortissant polonais d'une langue quelconque soit dans les relations privées ou de commerce, soit en matiére de religion, de presse, ou de publication de toute nature, soit dans les réunions publiques.

Art. 4. Nonobstant l'établissement par le gouvernement polonais d'une langue officielle, des facilités appropriées seront données aux ressortissants polonais de langue autre que le polonais pour l'usage de leur langue, soit oralement, soit par écrit devant les tribunaux.

Art. 109. Tout citoyen a le droit de conserver sa nationalité et de cultiver sa langue et ses particularités nationales.

Instytucje mniejszości.

Postanowienia zawarte już w art. 7, alinéa 1 i 2, a dotyczące równości obywateli polskich wobec prawa, zostały raz jeszcze ze szczególnym naciskiem powtórzone w art 8, którego celem jest zapewnić, aby organizacje społeczne mniejszości językowych i wyznaniowych nie były traktowane gorzej, niż takież organizacje innych obywateli polskich. Konstytucja realizuje tutaj dokładnie zobowiązanie zaciągnięte przez Polskę w Traktacie.

Traktat.

Art. 8. Les ressortissants polonais, appartenant à des minorités ethniques, de religion ou de langue jouiront du même traitement et des mêmes garanties en droit et en fait que les autres ressortissants polonais. Ils auront notamment un droit égal à créer diriger et contrôler à leurs frais les institutions charitables, religieuses ou sociales, des écoles et autres établissements d'éducation avec le droit d'y faire librement usage le leur propre langue et d'y exercer librement leur religion.

Konstytucja.

Art. 96 alinéa 1. (vidi supra)

Art. 110. Les ressortissants polonais, appartenant à des minorités nationales, de religion ou de langue, ont le droit à l'égal des autres citoyens polonais, de créer, contrôler et administrer à leurs frais des institutions charitables religieuses et sociales, écoles et autres institutions d'éducation ainsi que d'y faire librement usage de leur propre langue et d'y exercer librement leur religion.

W ten sposób Polska wykonała swe zobowiązania, zawarte w art. 1 Traktatu, a dotyczące uznania pewnych jego stypulacji za ustawy zasadnicze. Należy też stwierdzić z całą stanowczością, że całe dotychczasowe ustawodawstwo zwykłe i praktyka administracyjna Rzplitej czynią zadość drugiej części przepisu art. 1, według którego „La Polonge s'engage... à ce qu'aucune loi, aucun réglement ni aucune action officielle ne soient en contradiction ou en opposition avec ces stipulations et à ce qu'aucune loi, aucun réglement ni aucune action officielle ne prévalent contre elles".

Udział instytucji w funduszach publicznych.

Artykuły 9 i 10 Traktatu przewidują udział instytucji mniejszości w korzystaniu z funduszów publicznych, nadając im tem samem charakter stowarzyszeń prawa publicznego. Konstytucja i tę sprawę traktuje o wiele szerzej, stanowiąc w art. 109, alinéa 2, co następuje:

> Des lois spéciales de l'Etat garantiront aux minorités dans l'Etat polonais le plein et libre développement de leurs particularités nationales au moyen d'associations autonomes des minorités, ayant un caractére de droit public et constituées dans le cadre du selfgovernment local.
>
> L'Etat aura le droit de contrôler leur activité et le devoir de compléter en cas de besoin, leurs ressources financiéres.

Jeżeli ten przepis konstytucji nie został jeszcze wprowadzony w życię, to jedynie dlatego, że wśród wielu najpilniejszych prac, związanych z organizacją Państwa Polskiego, zarówno Sejmowi, jak Rządowi zabrakło czasu na wydanie ustaw, organizujących samorząd lokalny w Polsce. Natomiast istniejące instytucje religijne, szkolne i wychowawcze oraz dobroczynne, służące potrzebom mniejszości językowych i wyznaniowych, mają zapewnione środki w budżecie państwowym i w budżetach samorządu lokalnego, gdzie on istnieje narówni z innemi instytucjami o charakterze publicznym.

Inne postanowienia.

Wreszcie pozostałe przepisy Traktatu z Głównemi Mocarstwami Sprzymierzonemi i Stowarzyszonemi, dotyczące specjalnie żydów, są urzeczywistnione w całej możliwej mierze tam nawet, gdzie dla wyżej wskazanych powodów nie mogły jeszcze być wydane ustawy ogólne. Praktyka administracyjna dopuszcza i ułatwia mniejszości żydowskiej korzystanie z praw, które Polska zobowiązała się im przyznać. Dotyczy to szkolnictwa żydowskiego (art. 10 Traktatu).

Co się tyczy przepisów art. 11 Traktatu, zawierającego specjalne przywileje religji mojżeszowej (odnośnie do święcenia soboty w zakresie niektórych czynności, wynikających ze stosunku żydów, jako obywateli do państwa) -to przepis ten jest stosowany w całej rozciągłości i z największą dokładnością.

Reasumując, należy zaznaczyć, iż z powyższego przedstawienia faktycznego położenia ludności żydowskiej w Polsce, położenie to staje w świetle oddmiennem od obrazów ucisku i prześladowania, roztaczanych zwłaszcza przez prasę wrogich nam państw oraz przez te odłamy prasy zagranicznej, które dają się wspomianym państwom powodować lub wyzyskiwać.

Sądzę, iż nawet ogólne—objektywne zobrazowanie kilku najważniejszych dziedzin życia społeczności żydowskiej w Polsce jasno wyłania ideę przewodnią, faktycznie ujawnioną przez społeczeństwo i wszystkie rządy polskie w usiłowaniach, zdążających ku uregulowaniu tego b. trudnego zagadnienia w myśl szczytnych tradycji polskich i z wytyczną dobra Rzeczypospolitej, jako całości.

Warszawa, w grudniu 1922 r. A. FRENKIEL.

A N E K S Y.

1.

MONITOR POLSKI
Nr. 67 z dnia 23 marca 1921 r.

Dział nieurzędowy.

Z Prezydjum Rady Ministrów.

Na odbytych konferencjach polsko-żydowskich między innemi wynikła sprawa stosowania przez władze w stosunku do ludności żydowskiej ustaw i przepisów, których moc obowiązująca uchylona została później wydanemi ustawami.

Wobec powyższego Rząd uważa za potrzebne wyjaśnić, że pozbawione zostały mocy prawnej przez późniejsze, obecnie obowiązujące ustawy, względnie przepisy, następujące ograniczenia ludności żydowskiej:

a) ograniczenia zawarte w postanowieniu Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z dnia 25 listopada (7 grudnia) 1841 r. Dz. Pr. tom 28 str. 442, w postanowieniu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z d. 15/27 października 1859 r. № 2969/29664 (Zbiór Pr. Admin. cz. 3 t. L str. 451), oraz z dn. 6/18 marca 1865 r. № 76 (Przepisy dla rządów gubernjalnych str. 230).

W p. 3, cz. 1, okólnika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 14 stycznia 1919 r, № 27258-II/8910.

Straciły one moc z wydaniem dekretów z 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim i o tymczasowej ordynacji powiatowej dla obsza-

rów b. zaboru rosyjskiego (Dz. Pr. P. P. z 1919 r. № 13, poz. 140 i 141), według których opieka nad ubogimi, tworzenie i utrzymywanie zakładów dobroczynnych, ochrona zdrowia, szpitale i urządzenia sanitarne bez żadnego w tej mierze wyjątku przeszły do gmin miejskich i do samorządu powiatowego.

b) ograniczenia, zawarte w p. 4 ukazu carskiego z dnia 22 marca 1913 r. o wydzierżawieniu majoratów (Zb. Praw i Rozporz. za r. 1913 № 60 poz. 470): stały się one bezprzedmiotowemi wobec wydania ustawy z 25 lipca 1919 r., z której mocą dobra donacyjne, jako specjalny instytut prawa, zostały zniesione, a wcielone do ogólnych dóbr państwowych;

c) ograniczenia, zawarte w art. 43 ukazu cesarskiego, wprowadzającego Główny Zarząd szpitali i innych zakładów dobroczynnych w Królestwie Polskiem z 18/II/2/III 1842 r. (Dz. Pr. № 30, str. 67), jakie uchylone zostały ukazem z dn. 19 czerwca 1870 r. (Dz. Pr. t. 70 str. 194), kasującym dozory parafjalne (art. 4), których obowiązki sformułowane były w art. 41—54 omawianego ukazu z 1842 r.

d) ograniczenia zawarte w ukazie cesarskim z dnia 5 czerwca 1862 r. (Dz. Praw Królestwa Polskiego t. 60 str. 18), punkt 7, dotyczący zakazu sporządzenia i podpisywania aktów i dokumentów w języku hebrajskim, t. zw. żargonie niemiecko-żydowskim, oraz w innych językach, lecz pismem hebrajskiem wobec wyjaśnień b. senatu rosyjskiego.

2.

Na pismo posłów żydowskich w sprawie zapowiedzianego przez Komisarza Ziemskiego wytoczenia spraw sądowych o wyrugowanie żydów, zamieszkałych na gruntach włośćjańskich w pow. lipnowskim, Główny Urząd Ziemski odpowiedział następującem pismem:

Warszawa, dnia 23 lipca 1921 r.

GŁÓWNY URZĄD ZIEMSKI
№ 4069/K.
Odpowiedź na № 2813 VI z dn. 18 lipca 1921 r.

W sprawie rugowania żydów z gruntów włośćjańskich w powiecie lipnowskim.

Do Nar. Klubu żyd. posłów sejmowych przy T. Ż. R. N. w Warszawie

Główny Urząd Ziemski zawiadamia PP. Posłów Sejmowych, że wobec otrzymanych od Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Płocku wyników dochodzenia i w myśl art.

96, 101 i 111 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, polecił Okręgowemu Urzędowi Ziemskiemu w Płocku spraw żądowych o eksmisję z gruntów włośćjańskich w Fabjankach Szlamy i Anceka Panster oraz Icka Altman nie wytaczać, w analogicznych zaś wypadkach postępowanie sądowe, względnie wykonanie wyroków sądowych zawiesić, a po uzgodnieniu, w myśl art. 126 Konstytucji, przepisów z dnia 11/VI 1919 roku z przepisami Konstytucji, sprawy te niezwłocznie umorzyć.

Kierownik Głównego Urzędu Ziemskiego

(—) J. Makun.

3.

ZNIESIENIE OGRANICZEŃ PRAWNYCH W STOSUNKU DO ŻYDÓW.

Rząd wniósł do laski marszałkowskiej projekt ustawy o zniesieniu przepisów prawnych, ograniczających równouprawnienie żydów w b. zaborze rosyjskim w następującem brzmieniu:

Art. 1. Wprowadza się następujące zmiany w ustawach obowiązujących na obszarze b. zaboru rosyjskiego.

I. Uchyla się:

1) art. 16 i p. 6 art. 414 kod. cyw. Król. Polsk. z 1825 r.

2) art. 234 p. 1 art. 282, 295 p. I organizacji zarządu Królestwa Polskiego (ros. zb, pr. tom II, część V wyd. z 1892 r.).

3) p. 4 art. 364 ustawy górniczej (ros. zb. pr. tom VII, wyd. z 1912 r.),

4) art. 291 kod. karn. z 1903 r.

5) art. 5 przepisów o trybie sprzedaży gruntów włośćjańskich z dnia 11/24 czerwca 1891 r. (ros. zb. pr. i rozp. rządu z 1891 roku, № 76, poz. 821),

6) art. 1072 i 1073 ustawy celnej (ros. zb. pr. tom VI, wyd. z 1910 roku).

7) art. 612 ros. ustawy akcyzowej (ros. zb. pr., t. V, wyd. z 1901 i ciąg dalszy z 1912 r.).

II. Wykreśla się:

8) wyraz „żyd" z cz. 2 art. 272 kod. karn. z 1903 r.

9) wyrazy „i nie należy do wyznania żydowskiego" z art. 6 p. c) przepisów o trybie sprzedaży gruntów włośćjańskich z dnia 11/24 czerwca 1891 r. (ros. zb. pr. i rozp. rządu z 1891 r., — 75, poz. 281).

III. Dodaje się:

10) do art. 96 p. I i art. 2396 u. I ust. post. cyw. oraz do art. 99 p. 1 i do art. 712 p. 1 ust. post. karn. po wyrazie „chrześcijańskich" następujące wyrazy: „oraz rabini i podrabini i gmin wyznaniowych żydowskich i duchowni innych wyznań niechrześcijańskich, zatwierdzeni na stanowiskach przez władze państwowe".

Art. 2. Wszelkie rozporządzenia władz cywilnych i wojskowych, wydane na mocy uchylonych w tej ustawie przepisów ograniczających, tracą moc obowiązującą.

Art. 3. Ustawa niniejsza obowiązuje na obszarze b. zaboru rosyjskiego od dnia jej ogłoszenia.

Art. 4. Wykonanie niniejszej ustawy powierza się prezesowi ministrów w porozumieniu z właściwymi ministrami.

Uzasadnienie.

Art. 126 ust. 2 konstytusji zobowiązuje rząd do przedstawienia w ciągu roku od jej uchwalenia ciału ustawodawczemu wszelkich istniejących obecnie przepisów i urządzeń prawnych, niezgodnych z jej postanowieniami, w celu ich uzgodnienia z nią w drodze prawodawczej. Wymienione w powyższym projekcie przepisy prawne, obowiązujące na obszarze b. zaboru rosyjskiego, znajdują się w sprzeczności z art. 96 konstytucji, głoszącym zasadę równości wobec prawa wszystkich obywateli Rzeczypospolitej.

W szczególności:

1) Art. 16 kod. cyw. Królestwa Polskiego z 1825 r. brzmi: Żydzi używać bądą praw cywilnych, od których używania przez postanowienie królewskie lub namiestnika królewskiego nie zostaną wyłączeni.

Art. 414 p. 6 tegoż kodeksu brzmi: „Nie mogą być opiekunami ani członkami rady familijnej: 6) Niechrześcijanie nad chrześcijanami".

2) Art. 234 p. 1 ustawy o organizacji zarządu gubernjalnego Królestwa Polskiego (ros. zb. pr. tom II, część V, wyd. z 1892 r.) pozbawia osoby wyznań niechrześcijańskich biernego prawa wyborczego na urzędy w gminach wiejskich oraz gromadzkie.

Art. 282 tejże ustawy zawiera postanowienie, dozwalające na wybór żyda na wójta gminy, względnie na sołtysa w osadach, w tych tylko przypadkach, jeżeli wszyscy członkowie gminy, względnie gromady, składają się wyłącznie z żydów.

Art. 295 p. 1 tejże ustawy pozbawia osoby wyznań niechrześcijańskich biernego prawa wyborczego na urząd sołtysa także w tych wsiach i kolonjach, w których ludność składa się wyłącznie z osób, nie podpadających pod postanowienie art. 196 — 286 powyższej ustawy, t. j. które nie podlegają ogólnym postanowieniom ustawy gminnej.

3) Art. 464 p. 4 ustawy górniczej (ros. zb. pr. tom VII, wyd. z 1912 r.) zabrania żydom zajmować się prywatnym przemysłem górniczym.

4) Art. 291 kod. karn. z 1903 brzmi: „winny niezachowania przez prawo lub postanowienia obowiązujące ustawionych przepisów kształcenia młodzieży żydowskiej, lub dozoru nad jej kształceniem, ulegnie karze grzywny do rb. stu. W razie powtórzenia tego wykroczenia przez mełameda lub innego nauczyciela szkół żydowskich publicznych lub prywatnych, winny ulegnie karze osadzenia w areszcie". W razie uchylenia tego przepisu, wejdą w życie w stosunku do żydów postanowienia art. 290 kod. karn, dotyczące pogwałcenia ogólnych przepisów dozoru nad wychowaniem młodzieży.

5) Art. 5 przepisów o trybie sprzedarzy gruntów włośćjańskich z dnia 11/24 czerwca 1891 r. (ros. zb. pr. i rozporz. rządu z 1891 r., № 76, poz. 821) zabrania osobom wyznania mojżeszowego nabywać na własność, jak również brać w zastaw lub dzierżawę osady i grunta włośćjańskie, a także zabrania im wszelkiego oddzielnego od praw własności posiadania rzeczonych majątków i użytkowania z nich w jakiejkolwiek formie i na jakichkolwiek zasadach przez miejscowe prawa dozwolonych, wreszcie zabrania im zawiadywania temi majątkami w charakterze pełnomocników lub zarządców.

6) Art. 1072 ustawy celnej (ros. zb. pr., tom VI, wyd. z 1910 r.) nakłada na żydów, zamieszkałych w zachodnich guberniach w 50 wiorstowym pasie granicznym, a przychwyconych na przemytnictwie obok innych kar, karę wydalenia z pasa granicznego na czas od roku do 5 lat, a w razie recydywy wydalenia na zawsze z tego pasa. Art. 1073 tejże ustawy nakłada na żydów, przychwyconych w jenerał-gubernatorstwie warszawskiem na przemytnictwie oprócz innych kar, karę wydalenia poza 100 wiorstowy pas graniczny na czas od roku do lat 5, a w razie recydywy wydalenia na zawsze z tego pasa.

7) Art. 612 ustawy akcyzowej (ros. zb. pr., tom V, z 1922 r.) brzmi: „Żydom wolno prowadzić handel trunkami wyskokowymi jedynie w strefie. przeznaczonej dla ich osiadłości, tylko we własnych domach; sklepowymi mogą być żydzi tylko w zakładach swych współwyznawców.

8) Art. 272 ust. 2 kod. karn. z 1903 r. nakłada specjalnie na żydów karę grzywną do 100 rubli za samowolną zmianę imienia lub nazwiska, pod któremi zapisani zostali w księgach stanu cywilnego. Wskutek skreślenia słowa „żyd“, karze tej ulegać będą również osoby innych wyznań za tego rodzaju czyny.

9) Art. 6 przepisów o trybie sprzedaży gruntów włośćjańskich z dnia 11 czerwca 1891 r. (ros. zb. pr. rozp. z 1891 r., Nr. 76, poz. 821) wymienia dokumenty, które należy przedstawić notarjuszowi w razie zawierania notarjalnej umowy w przedmiocie dzierżawy osad i gruntów włościańskich i pomiędzy nimi w punkcie c) między innemi świadectwo wójta gminy lub magistratu, że biorący w dzierżawę „nie należy do wyznania mojżeszowego“.

10) Art. 96 p. 1 i art. 2396 p. 1 ustawy postępowania cywilnego, oraz art. 99 p. 1 i art. 712 p. 1 ustawy postępowania karnego zwalniają od przysięgi duchownych i zakonników wszystkich wyznań chrześcijańskich, według obecnego projektu zwolnienie to ma obejmować także duchownych wyznań niechrześcijańskich, zatwierdzonych na stanowiskach przez władze państwowe.

Kresy.

Na Kresach obowiązuje, jak wiadomo, Zbiór Praw (rosyjski), zawierający ograniczenia prawne żydów w stopniu b. silnym. Zbiór Praw ograniczał bowiem prawo zmiany miejsca zamieszkania, prawo zamieszkania poza obrębem miast, prawo nabywania jakichkolwiek nieruchomości ziemskich i t. d.

Sprawę tę uregulowała uchwalona przez Sejm *„Ustawa z dn. 4 lutego 1921 r. o unormowaniu stanu prawno-politycznego na ziemiach, przyłączonych do obszaru Rzeczypospolitej na podstawie umowy o preliminaryjnym pokoju i rozejmie, podpisanej w Rydze dn. 12 października 1920 r.“* (Dziennik Ustaw Nr. 16 poz. 93).

Art. 5 tej ustawy brzmi: „Upoważnia się Radę Ministrów do zniesienia wszelkich wyjątkowych ustaw i rozporządzeń jakiegokolwiek pochodzenia, wydanych na niekorzyść, czy dla przywileju jakiejkolwiek narodowości czy wyznania.

Upoważnienie niniejsze rozciąga się również na powiaty białostocki, bielski i sokólski.

Upoważnia się Radę Ministrów do unieważnienia wszelkich zarządzeń i rozporządzeń jakiegokolwiek pochodzenia, wydanych dla przywileju poszczególnych osób lub grup ich, i do unieważnienia umów, zawartych przez władze, które działały na ziemiach, w art. 1 określonych, jeśli umowy te oparte są na takim przywileju lub jeśli przez nie, wedle uznania Rządu, interesy Skarbu Państwa lub ludności zostały pokrzywdzone. Tak samo Rada Ministrów upoważniona jest do wydania zarządzeń, zmierzających do uporządkowania stosunków, wypływających z unieważnionych zarządzeń i umów“.

Art. 8 tejsamej ustawy brzmi: „Osobne ustawy zabezpieczą ludności prawo swobodnego rozwoju życia kulturalnego, oświatowego i religijnego w jej języku ojczystym“.

Należy tu zaznaczyć, iż art. 3 wniesionego przez Radę Ministrów projektu Ustawy o zniesieniu ograniczeń prawnych w stosunku do żydów rozciąga moc tej ustawy na ziemie całego b. zaboru rosyjskiego.

5.

KONCESJE PRZEM. HANDLOWE Z UWZGLĘD. STOSUNKÓW WYZNANIOWYCH.

a) Województwo warszawskie.

Wykaz Wydziału Przemysłowego Województwa Warszawskiego:

Wydano w okresie czasu między 22 lutego 1919 r., a 15 czerwca 1922 r. — 588 pozwoleń na założenie i uruchomienie zakładów przemysłowych na terenie 23 powiatów, należących do województwa warszawskiego; z powyższej liczby przypada na t. zw. mniejszość narodową 294 pozwoleń, co stanowi 50% ogólnej liczby pozwoleń; z wydanych 294

pozwoleń przypada 286 na uprawnienia wydane obywatelom polskim wyznania mojżeszowego, oraz — 8 pozwoleń — obywatelom polskim, kolonistom niemieckim, zamieszkałym od wielu lat w pow. Gostyńskim, oraz polakom—obywatelom St. Zjednoczonych Półn. Ameryki.

b) Województwo Łódzkie.

Wykaz zezwoleń przemysłowo-handlowych, wydanych przez Wydział Przemysłowy Województwa Łódzkiego w okresie 1919—1920 r. z uwzględnieniem rubryk wyznaniowych:

	ogółem	chrześcijan	żydów
1. Przemysł włókienniczy:			
a) przędzalnie	154	36	118
b) tkalnie	2526	339	2187
c) szarparnie	23	4	19
d) apret. i farb.	185	48	137
e) pończoszarnie	641	63	578
2. Fabryki chemiczne	127	53	74
3. Mydlarnie	120	30	90
4. Garbarnie	34	10	24
5. Olejarnie	137	75	62
6. Przedst. handlowe	930	317	613
7. Piekarnie	389	155	234
8. Zakłady rzeźnicze	717	320	397
9. Różne	1103	366	737
razem	7086	1816	5270
stanowi to	100%	26%	74%

Powyższe dane najwymowniej świadczą o bezstronności działu przemysłowego w stosunku do mniejszości narodowych.

Ze względu na krótki termin Wydział przemysłowy nie jest w stanie nadesłać wykaz za rok 1921, ogólnie biorą jednak stosunek procentowy w roku 1921 nie uległ żadnej zmianie.

b) Województwo Kieleckie.

1. Wykaz podań o pozwolenia przemysłowo-policyjne na urządzenie i prowadzenie zakładów przemysłowych w Okręgu Częstochowskim w latach 1919 i 1920.

PRZEMYSŁY	Ilość podań wogóle	Ilość podań		Ilość podań odrzuconych w stosunku do ilości złożonych podań przez poszczególne wyznania	
		chrześcijan	żyd.	chrześć.	żydowskie
I. Metalowy	8	4	4		
II. Mineralny:					
fabryki porcelany	1	—	1		
„ luster	1	—	1		
cegielnie	1	1	—		
fabryki brykietów	1	—	1		
III. Chemiczny:					
garbarnie	15	4	7	75%	27.14%
mydlarnie	28	9	11	44.44%	36.36%
fabryki papy	2	—	2		
chemiczne	2	1	1		
fabryki pasty	1	—	1		
„ świec	4	1	3		
„ celoloidowy wyr.	5	—	4		20%
IV. Włókienniczy	2	1	1		
V. Gorzelnie, browary	4	3	—	25%	
VI. Spożywczy:					
młyny	9	5	3	20%	
olejarnie	22	8	10		40%
wiatraki	1	1	—		
fabryki wód gazowych	3	—	2	100%	
warsztaty topienia łoju	2	—	2		
VII. Fabryki gilz	2	—	2		
VIII. Przemysł drzewny	10	4	5		
	124*)	42	61		

*) Różnica między ilością podań ogólną a sumą pozycji według wyznań pochodzi prawdopodobnie z braku danych o wyznaniu pewnej części petentów.

2. Wykaz podań o pozwolenia przemysłowo-policyjne na urządzenie i prowadzenie zakładów przemysłowych w byłym Okręgu Kieleckim od 1919 do 1921 r.

PRZEMYSŁY	Ilość podań wogóle	Ilość podań		Ilość podań odrzuconych w stosunku do ilości złożonych podań przez poszczególne wyznania	
		chrześcijan	żyd.	chrześć.	żydowskie
I. Metalowy	1	—	1		
II. Mineralny:					
garbarnie	1	1	—		
gipsiarnie	1	1	—		
III. Chemiczny					
garbarnie	51	9	42	44,5%	40,5%
mydlarnie	58	11	41	45,5%	41,5%
fabryki świec	12	—	12		25,5%
„ pasty	1	—	1		
„ papy	1	1	1		
krochmalnie	1	—	1		
zapałczarnie	1	1	—		
fabryki farbki	1	—	1		100%
laboratorjum chemiczne	1	1	1		
IV. Włókienniczy	1	1	—		
V. Gorzelni, browary i fabryki słodkich wódek	10	8	8		
VI. Spożywczy:					
młyny	9	6	3		
olejarnie	21	5	16	40%	50%
octownie	2	1	1		100%
fabryki cukierków	1	—	1		
„ mąki kartofl.	1	—	—		
„ wód gazowych, sodowych i owocow.	6	—	6		33,3%
„ syropu kartofl.	1	—	1		100%
VII. Fabryki gilz.	12	1	12		16,7%
	195	46	142		

3. Wykaz udzielonych pozwoleń przemysłowo-policyjnych na urządzenie i prowadzenie zakładów przemysłowych w okręgu podległym Inżynierowi Przemysłowemu w Radomiu za czas od dnia 1 stycznia 1919 r. do dnia 1 stycznia 1921 r.

PRZEMYSŁY	Ilość podań wogóle	Ilość podań		Ilość podań odrzuconych w stosunku do ilości złożonych podań przez poszczególne wyznania w %	
		chrześcijan	żyd.	chrześć.	żydowskie
I. Metalowy	17	9	8		
II. Mineralny (garncarnie, gipsiarnie)	5	3	2		
III. Chemiczny (garbarnie mydlarnie, fabr. świec, pasty, papy, krochmalnie i t. d.)	96	25	71		1 podanie
IV. Włókienniczy	1	1	—		
V. Gorzelnie, browary i fabryki słodkich wódek	16	11	5		
VI. Spożywczy (młyny, olejarnie, octownie i t. d.)	23	8	15		
VII. Fabryki gilz	6	2	4		
VIII. Przemysł drzewny	9	4	5		
Razem .	173	63	110		0,91%

4. Wykaz podań na pozwolenia przemysłowo-policyjne na urządzenie i prowadzenie zakładów przemysłowych w okręgu podległym inżynierowi Przemysłowemu w Sosnowcu za lata 1919 i 1920.

PRZEMYSŁY	Ilość podań wogóle	Ilość pozwoleń		Ilość podań odrzuconych % w stosunku do podań	
		chrześcijan	żyd.	chrześć.	żydowskie
I. Metalowy	13	8	5	50	80
II. Mineralny	3	3	—		
III. Chemiczny	111	47	64	60	52
IV. Włókienniczy	5	3	2	33	
V. Gorzelnie, browary i fabr. słodkich wódek	4	3	1		
VI. Spożywczy	23	8	15	50	33
VII. Fabryki gilz	7	3	4		25
VIII. Przemysł drzewny	2	1	1		
Razem .	168	76	92		

Województwo Nowogródzkie.

W starostwie nowogródzkiem na 15 koncesji na handel trunkami wyskokowemi udzielono żydom 8 koncesji.

6.

UDZIAŁ ŻYDÓW W PRZEMYŚLE I HANDLU.

a) Miasto Warszawa (dane inżyniera przemysłowego m. Warszawy

Ilość zakładów przemysłowych w Warszawie, należących do mniejszości (prawie wyłącznie żydowskiej) przyp. ref. jest następująca:

RODZAJ PRZEMYSŁU	Ilość zakładów przemysłowych nal. do mniej. narodow.	Ilość pracowników w zakł. przem. nal. do mniej. narodowej	Ogólna ilość zakł. przemysłowych	Ogólna ilość pracowników w zakładach przemysłow.
I. Przemysł mineralny	13	120	35	670
II. Hutnictwo i mech. przeróbka metali	81	1.270	224	5.520
III. Przem. maszynowy i elektrotech.	44	505	269	12.190
IV. Przemysł chem.	33	596	92	3.014
V. Przem. włókienniczy	107	1.257	148	2.609
VI. „ papierniczy	28	301	71	1.012
VII. „ garbarski	13	239	61	1.680
VIII. „ drzewny	43	307	144	2.332
IX. „ spożywczy .	108	1.918	269	6.603
X. „ odzieżowy i galanteryjny	59	763	203	5.750
XI. „ poligraficzny	41	400	137	3.000
Ogółem .	575	7.676	1.653	44.080

b) Województwo Lubelskie (dane Wydziału Przemysłowego Woj. Lubelskiego).

Na terenie Województwa Lubelskiego procentowy stan posiadania żydów w dziedzinie przemysłu i handlu — przedstawia się jak następuje:

I. Huty i mechaniczny przerób metali .		33,3%
II. Fabryki maszyn, konstrukcji żelaznych i narzędzi		27%
III. Przemysł mineralny		22%
IV. Przemysł chemiczny		70%
V. Przemysł spożywczy		36,2%
według poszczególnych działów:		
1. Młynarstwo . . .	51%	
2. gorzelnictwo . . .	10%	
3. cukrownictwo . . .	8%	
4. browary	45%	
5. cykorja	100%	
6. tytuń	100%	
VI. Przemysł drzewny		43,1%
VII. Przemysł konfekcyjny. . . .		60%
VIII. Przemysł papierniczy		30%
IX. Przemysł poligraficzny		37,5%
X. Przemysł produktów zwierzęcych		
1. garbarstwo . . .	87%	
2. przerób szczeciny . .	100%	

Procentowych danych, tyczących się handlu trudno ustalić wobec braku ścisłych danych, śmiało jednak stwierdzić można, iż waha się między 80% i 95%.

Udział żydów w rzemiosłach na terenie Województwa Lubelskiego według zatrudnienia przedstawia się w następujący sposób:

Kowale — 35%, ślusarze — 42%, stolarze — 45%, cieśli — 16,2%, krawcy —91 %, szewcy — 79,2%, szklarze — 99%, stelmachowie — 18,3%, młynarze — 25%, rymarze — 71%, kaflarze — 9%, bednarze — 16%, murarze — 6%, kominiarze — 5%, piekarze — 82,4%, kuśnierze — 38,5%, powroźnicy — 64,7%, kamasznicy — 85%, gonciarze — 90%, malarze — 64%, introligatorzy, — 78%, czapnicy — 96,7%, zegarmistrze 84,8%, blacharze — 88,6%, garnarze — 0%, fryzjerzy — 74,2%, tokarze drzewa — 89%, rzeźnicy — 47%, masarze — 9%, sitarze — 3,3%, farbiarze — 75%, obręczarze — 0%, garncarze — 60%, drukarze — 50%, kamieniarze — 40%, jubilerzy — 63%, tkarze — 0%, optycy — 60%, olejarze — 80%, cukiernicy — 30%, mydlarze — 82%, kotlarze — 20%, tapicerzy — 40%, grzebieniarze — 80%, kopyciarze — 10%, nożownicy 4%, mosiężnicy — 80%, szczotkarze — 70%, tokarze żelaza — 60% i białoskórnicy 3%.

Średnia ilość ludności żydowskiej w miastach i miasteczkach wy-

raża się cyfrą 57,6%. Stosunek ludności żydowskiej do całej ludności Województwa —15,5%.

Najmniejszy procent ludności żydowskiej znajduje się w następujących miasteczkach: Puławy — 42%, Kamionka — 29%, Krasnystaw 22%, Urzędów — 5%.

c) Województwo Białostockie (dane Wydziału Przemysłowego Woj. Białostockiego).

Niektóre gałęzie przemysłu, jak włókienniczy, tytoniowy i garbarski znajdują się prawie wyłącznie w rękach izraelitów. To samo powiedzieć można o handlu surowcami, zbożem, materjałami drzewnemi i handlem hurtowym.

Stan posiadania izraelitów w miasteczkach i osadach Województwa jeszcze bardziej uwidocznia przewagę izraelitów, lecz dane o wszystkich miasteczkach nie są dotąd zebrane w całości.

Wypadki wojenne zubożyły ludność Województwa Białostockiego, a tem samem i pewien procent ludności izraelickiej, materjalnie podupadł, lecz ludność izraelicka korzysta szeroko z zapomóg instytucji i krewnych z za oceanu.

Miasto Białystok, jako największy ośrodek przemysłu, rzemiosł i handlu na terenie Województwa jest wydzielony z tablicy i przedstawiony z podziałem ludności izraelickiej według zajęć i zawodów w stosunku do zatrudnionych chrześćjan w tych samych zawodach a mianowicie:

Miasto liczy:

ludności izraelickiej	54%
rzemieślników izraelitów . . .	62%
robotników fabrycznych izrael. . .	35%
zatrudnionych w handlu „ . .	93%
urzędników „ . .	34%
oficjalistów „ . .	52%
przemysłowców „ . .	89%
wolne zawody „ . .	64%
rolników „ . .	4%
usługi	54%

Największa w Województwie Szkoła rzemieślnicza, bo licząca 300 uczniów, znajduje się w posiadaniu gminy żydowskiej w Białymstoku.

Ilustracją udziału mniejszości w życiu przemysłowo - handlowym w 1919 do 1920 r. służą wykazy wykupionych patentów przesłane przez Wydział Przemysłowy Województwa Białostockiego do Biura Statystycznego Ministerstwa Przemysłu i Handlu.

(W roku 1921 stan posiadania mniejszości w przemyśle i handlu zwiększył się).

T A B L I C A

stanu posiadania izraelitów w przemyśle, rzemiosłach i handlu w m. powiatowych Województwa Białostockiego w r. 1921/22.

M I A S T O	Ludności izraelickiej	W posiadaniu izraelitów			U w a g i
		zakład. przemysłowych	zakład. rzemieślniczych	zakładów handl.	
	%	%	%	%	
Augustów	35	65	83	77	
Białowieża	10	—	41	60	
Białystok	54	—	—	—	
Bielsk Podlaski	45	95	85	83	
Grodno	51	95	86	90	Szkoła rzemieślnicza gm. żyd. w Grodnie licząca 90 uczn.
Kolno	55	90	83	82	
Łomża	40	80	82	82	
Wys. Mazowiecki	75	—	—	80	
Ostrołęka	62	61	68	—	
Ostrów	50	90	75	83	
Sejny	40	95	60	72	
Sokółka	55	85	74	85	
Suwałki	40	83	75	80	
Grajewo (pow. Szczu.)	40	91	77	88	
Wołkowysk	50	88	90	91	

d) Województwo Stanisławowskie (Dane Województwa).

Wyjątkowych ustaw lub rozporządzeń względnie zarządzeń wewnętrznych lub lokalnych zmierzających do ukrócenia lub ograniczenia praw na niekorzyść ludności rusińskiej lub żydowskiej niema. Za czasów austrjackich robiono pewne dalsze uchylenia od obowiązujących ustaw na korzyść żydów ze względów ściśle politycznych, wysuwając tę narodowość przeciwko narodowości polskiej—dziś, rzecz oczywista, takie uprzywilejowanie żydów miejsca mieć nie może. Twierdzenie wrogich żywiołów względnie kół politycznych o krzywdzeniu lub systematycznemu upośledzaniu mniejszości odeprzeć należy jako niezgodne z prawdą. Na obszarze Województwa Stanisławowskiego narodowościowe lub wyznaniowe upośledzenie i na odwrót uprzywilejowanie zwłaszcza w dziedzinach życia gospodarczego miejsca absolutnie niema.

Udział żydów w życiu handlowem określić można krótko w ten sposób:

Na obszarze Województwa Stanisławowskiego handel en gros i kupiectwo jest prawie że, wyłącznie w ręku żydów. Dzięki ustawom i zupełnie objektywnemu stosowaniu ich przez władze i urzędy na polu rozwoju legalnego życia handlowego żydzi nietylko — że nie natrafiają na żadne przeszkody — lecz mają możność jaknajwiększego wykorzystania sytuacji dla siebie.

Udział żydów o rękodzielnictwie jest stosunkowo niewielki z tego raczej względu, że żydzi niechętnie oddają się pracy fizycznej.

W przemyśle gospodnio-szynkarskim wiodą żydzi prym, uważając tę gałęź przemysłu jako swoją domenę i w tym doznawali szczególniejszej opieki i tolerancji ze strony byłych austrjackich władz.

Dzięki ustawie antyalkoholowej wstrzymano wydawanie nowych uprawnień przemysłowych na wykonanie przemysłu gospodnio-szynkarskiego — mimo to jednak liczyć można na obszarze Województwa conajmniej 1200 szynków koncesjonowanych, z której to liczby około 1000 przypada na żydów, reszta zaś na Polaków i Rusinów.

W przemyśle średnim i większym żydzi również są poważnie reprezentowani. Na podstawie dat statystycznych jakimi w tej chwili Wydział przemysłowy rozporządza ustalić można udział żydów w następujących cyfrach:

Województwo Stanisławowskie:

W PRZEMYŚLE	Na ogólną liczbę zakładów przemysłowych	Mają żydzi zakładów	% ogólny
Metalowym	32	7	21,8
Mineralnym	111	47	42,2
Chemicznym	37	26	70,3
Spożywczym	36	13	36,5
Drzewnym	103	58	56,3
Poligraficznym	14	8	57,1
Przetworów zwierz.	54	44	81,5
Młynarskim	674	89	13,2
Włókienniczym	4	4	10,0
Górniczym	38	8	22,2
Różnym	13	3	23,1

s) Województwo Nowogródzkie (Dane Wydziału Przemysłowego Województwa Nowogródzkiego).

W wielkim przemyśle niektóre gałęzie przemysłu, które przed wojną prawie całkowicie spoczywały w ręku polskim, obecnie opanowywane są przez żydów.

Żydzi rozporządzający znacznemi kapitałami, wydzierżawili większą część gorzelni i osiągają z nich olbrzymie zyski.

Przemysł drzewny i tartaczny, przynoszący obecnie olbrzymie zyski jest także w ich ręku: z 40 przeszło tartaków, pracujących na terenie Województwa, zaledwie 10% znajduje się w ręku polskim, reszta wyłącznie w żydowskiem.

Handel w ostatnich czasach dzięki rozwojowi kooperacji i zorganizowaniu kilku większych firm polskich przechodzi po trochu w ręce polskie, jednak drobny handel prawie wyłącznie w ręku żydowskiem.

f) Województwo Lwowskie. (dane województwa).

Wśród wielkich instytucji finansowych lwowskich, cały szereg banków jakoto: Akcyjny Bank Hipoteczny, Warszawski Bank Dyskontowy, Bank Depozytowy, Bank dla Handlu i Przemysłu, Powszechny Bank Kredytowy, mają znaczną ilość funkcjonarjuszy żydowskich, która niekiedy dochodzi do 60% a może i więcej. Ten stan odnosi się tak do oddziałów głównych, jakoteż ich filji.

Istniejące we Lwowie zakłady filjalne banków wiedeńskich' jak Unionbank i Wiener Bankverein (Wiedeński Bank Związkowy) zatrudniają prawie wyłącznie żydów, również znajdują się w rękach żydowskich prawie wszystkie kantory wymiany a co do zakładów filjalnych zagranicznych Towarzystw ubezpieczeń, to tymi także zarządzają przeważnie żydzi.

Co do stanu posiadania żydów w przemyśle i handlu Województwo nie posiada wprawdzie dat statystycznych sięgających ostatnich czasów, obejmujących cały okręg Województwa, brakują bowiem daty co do miasta Lwowa, które spodziewam się jednak jeszcze otrzymać, i co do powiatów Bóbrka (okręg Izby handlowej i przemysłowej w Brodach) oraz Rzeszów, Przeworsk, Łańcut, Strzyżów, Kolbuszowa, Tarnobrzeg i Nisko (okręg izby handlowej i przemysłowej w Krakowie), których ewentualnie otrzymanie wymagałoby dłuższego czasu. Dostarczone Województwu daty co do reszty powiatów Województwa obejmują czas po koniec roku 1919 i daje następujący obraz co do uprawnień przemysłowych:

W przemyśle 4686 chrześcijan i 4554 żydów.

W handlu 3652 chrześcijan i 17,868 żydów.

Jest prawie pewność, że daty co do brakujących powiatów nie zmieniły tego obrazu na korzyść chrześcijan, muszę jednak zaznaczyć, że według zasięgniętych informacji od roku 1919 ilość chreścijańskich przemysłowców stale się zwiększa.

g) Województwo Tarnopolskie (dane Wydziału Prezydjalnego Woj. Tarnopolskiego).

Wyznawcy religji izraelickiej prawie wyłącznie są zastępcami handlu, tak, że trudno znaleźć wioski bez sklepiku żydowskiego a w miastach i miasteczkach handle katolickie można na palcach zrachować. Bardzo licznie są zastępcami wyznawcy tej religji w wykonywaniu przemysłów rękodzielniczych, gospodnio-szynkarskiego i przemysłu fabrycznego.

Na 140 wielkich przemysłów istniejących w Województwie wykonywanych jest 45 takich przedsiębiorstw przez osoby wyznania izraelickiego. Na 10% wyznania izraelickiego jest około 33% większych przemysłów należących do poszczególnych osób wyznania izraelickiego.

Handel jest przeważnie w ich rękach a przemysł rękodzielniczy i koncesjonowany w znacznej mierze. Gałęzie przemysłu wymagające ciężkiej pracy fizycznej jak kowalstwo, ślusarstwo kamieniarstwo są mniej zastąpione przez ludność izraelicką, natomiast w przemyśle wymagającem misternej pracy np. zegarmistrzostwo, jubilerstwo jest lepiej zastąpiona ludność izraelicka.

h) Ziemia Wileńska (dane Wydziału Przemysłowego Delegata Rządu).

Udział mniejszości narodowej (żydów) w przedsiębiorstwach handlowych, drobnego przemysłu i przemysłu fabrycznego na terenie Ziemi Wileńskiej na 1 czerwca 1922 r., przedstawia się jak następuje:

Przedsiębiorstw handlowych 6026 w tem żydowskich 4750, co stanowi 75%.

Przedsiębiorstw drobnego przemysłu 2615, w tem żydowskich 1933, co stanowi 74%

Przedsiębiorstw fabrycznych 551 w tem żydowskich 348, co stanowi 64%.

6.

DEKRET

o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego.

Art. 1. Do czasu uchwalenia przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ogólnego statutu gmin wyznaniowych żydowskich, do obowiązującego na terenie b. okupacji niemieckiej, a z mocy niniejszego dekretu rozciągniętego na pozostałe części terytorjum b. Królestwa Kongresowego, rozporządzenia z dn. 1 listopada 1916 r. o Organizacji Żydowskiego Towarzystwa Religijnego wprowadzone zostają następujące zmiany i uzupełnienia.

Art. 2. § 1 rozporządzenia z dn. 1 listopada 1916 r. otrzymuje brzmienie następujące:

„Żydzi, mieszkańcy tej części Rzeczpospolitej Polskiej, która stanowiła dawniej t. zw. Królestwo Kongresowe, tworzą towarzystwo religijne, publiczno-prawne. Towarzystwo religijne składa się z gmin. Na jego czele stoi Rada Religijna gmin żydowskich. Towarzystwo religijne i poszczególne gminy mają prawo korporacyjne i prawo posiadania pieczęci".

Art. 3. Wyrazy „Najwyższa Rada Żydowska" w całem rozporządzeniu zostają zmienione na wyrazy „Rada Religijna gmin żydowskich".

Art. 4. § 3 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„Żydowska gmina wyznaniowa winna zapewnić członkom gminy możność zaspakajania ich potrzeb religijnych. Kompetencję gminy stanowi zatem:

a) organizowanie i utrzymanie rabinatu,
b) zakładanie i utrzymanie synagóg, domów modlitwy, kąpieli rytualnych i cmentarzy,
c) czuwanie nad religijnem wychowaniem młodzieży,
d) troszczenie się o zapewnienie ludności żydowskiej koszernego mięsa,
e) zarządzanie majątkiem gminnym i fundacjami, na rzecz gminy ustanowionemi, oraz wszelkiemi urządzeniemi i zakładami, do gminy należącemi.

Pozatem gmina wyznaniowa ma prawo, na zasadach ogólnych, z zastrzeżeniem praw i obowiązków państwa i jego organów samorządnych, udzielania ubogim żydom pomocy dobroczynnej i zakładania w tym celu instytucji dobroczynnych".

Art. 5. § 5 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„Zarząd jest obierany przez powszechne, równe, tajne, bezpośrednie i proporcjonalne głosowanie na przeciąg lat czterech.

Czynne prawo wyborcze jest zależne od następujących warunków: a) wyznanie żydowskie, b) wiek 25 lat skończonych, c) płeć męska, d) zamieszkanie w obrębie gminy żydowskiej bez przerwy przynamniej rok jeden.

Prawo wyborcze jest w zawieszeniu podczas postępowania upadłościowego, utraty praw obywatelskich, ubezwłasnowolnienia, kary więziennej i korzystania z dobroczynności publicznej".

Art. 6. § 18 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„Wybory odbywają się na zasadach głosowania powszechnego, równego, tajnego, bezpośredniego i proporcjonalnego".

Art. 7. § 37 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„Czterech świeckich i dwóch duchownych członków Rady Religijnej powołuje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Dziesięciu świeckich i pięciu duchownych członków Rady Religijnej obierają wyborcy gmin. Wyborców obierają członkowie zarządów gmin mniejszych i pełnomocnicy gmin wielkich.

Wybory do Rady Religijnej odbywają się na zasadach głosowania tajnego i proporcjonalnego w ten sposób, iż członkowie zarządów

gmin każdego powiatu zbierają się dla wyboru wyborców do Rady Religijnej w odnośnem mieście powiatowem.

Pełnomocnicy gmin wielkich wybierają wyborców oddzielnie. Powiaty i wielkie gminy, liczące do 50.000 mieszkańców żydów, wybierają jednego wyborcę, liczące powyżej 50.000 do 100.000 dwóch wyborców. Na członków Rady Religijnej mogą być wybierane lub członkami Rady Religijnej mogą być mianowane osoby, posiadające w swojej gminie bierne prawo wyborcze".

Art. 8 § 44 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„W obrębie każdej gminy wielkiej mogą się tworzyć związki wyznaniowe w celu urządzenia i utrzymywania synagóg i innych urządzeń religijnych. Utworzenie związku wyznaniowego podlega zezwoleniu państwowej władzy nadzorczej. Związek wyznaniowy wciągnięty być winien do rejestru Rady Religijnej, przez co uzyskuje prawa korporacyjne".

Art. 9. § 49 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„Rada Religijna gmin żydowskich ustanawia w statucie zasady, obowiązujące dla dopuszczenia do sprawowania urzędu rabina. Statut ten winien być zatwierdzony przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Niezależnie od określonych w statucie wymagań, do sprawozdania urzędu rabina mogą być dopuszczane osoby, mające do tego zdolności według zaświadczeń kolegjum rabinatów, uznanego przez Radę Religijną.

Rabin winien znać język polski i hebrajski w piśmie i słowie".

Art. 10. § 56 rozporządzenia otrzymuje brzmienie następujące:

„Wybór rabina podlega zatwierdzeniu Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na przedstawienie Rady Religijnej".

Art. 11 § 60 rozporządzenia zostaje uzupełniony przez dodanie ustępu tej treści:

„Budżety i listy składek gmin wyznaniowych i Rady Religijnej podlegają przed ich wykonaniem zatwierdzeniu władzy nadzorczej. Budżety i listy składek w ten sposób zatwierdzone mają moc wykonawczą".

Art. 12. §§ 62, 63 i 70 rozporządzenia otrzymują brzmienie następujące:

„§ 62. Naczelną władzę nadzorczą nad organami zarządu gmin wyznaniowych żydowskich jest Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Miejscową władzę nadzorczą dla poszczególnych gmin jest Komisarz powiatu.

§ 63. Bliższe przepisy, tyczące się dokonania wyborów na mocy dekretu niniejszdgo, wydaje minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 70, Wykonanie niniejszego dekretu powierza się Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, który w tym celu wydaje niezbędne przepisy wykonawcze".

Art. 13. §§ 17, 26 do 34, 43, 55 i 65 rozporządzenia z dn. 1 listopada 1916 r. zostają uchylone.

Dan w Warszawie, dnia 7 lutego 1919 roku.

Naczelnik Państwa:

(—) J. Piłsudski

Kontrasygnowali:

Prezydent Ministrów,
i Minister Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego.

8.

OKÓLNIK № 6309/1578/315

Departamentu Wyznań Religijnych Ministerstwa W. R. i O. P.
W sprawie nadzoru nad żydowskiemi gminami wyznaniowemi.

1. Komisarz powiatu (w Warszawie naczelny inspektor policji) jest miejscowym bezpośrednim wykonawcą zarządzeń prawnych i administracyjnych w dziedzinie państwowego nadzoru i kontroli nad żydowskiemi gminami wyznaniowemi, położonemi w jego powiecie. W sprawach, dotyczących żydowskich gmin wyznaniowych, komisarz powiatu podlega bezpośrednio Ministrowi W. R. i O. P. i koresponduje z Ministrem W. R. i O. P. bezpośrednio,

4. Do zadań Komisarza powiatu, w zakresie bezpośredniej jego władzy wykonawczej nad gminami wyznaniowemi żydowskiemi, w podległym mu powiecie należy:

a) opieka i nadzór nad zarządami gmin żydowskich, ułatwienie ich wewnętrznego oraz zewnętrznego funkcjonowania;

b) zatwierdzanie tych budżetów i list składek poszczególnych gmin, które Minister W. R. i O. P. poruczy Komisarzowi powiatu do rozporządzenia i zatwierdzenia;

c) rozstrzyganie zażaleń na nieprawidłowość wyborów do zarządów gmin i reklamacji w sprawie nałożonych składek gminnych;

d) przestrzeganie, by gminy nie przekraczały przysługujących im kompetencji; w wypadkach wątpliwych zawiadamia niezwłocznie Ministra W. R. i O. P.;

Uwaga: Skasowanie instytucji (np. szkół, instytucji pomocy społecznej lub t. p.), powstałych i działających na mocy dawnych przepisów lub też pierwotnego brzmienia

§ 3 Rozporządzenia z dnia 1 listopada 1916 r. o organizacji Żydowskiego Towarzystwa Religijnego, może nastąpić tylko po porozumieniu się z Ministrem W. R. i O. P. i otrzymaniu odnośnej zezwalającej instrukcji.

e) dopomaganie gminom przy egzekwowaniu składek gminnych, według legalnie na dany rok zatwierdzonej listy, za pośrednictwem władz egzekucyjnych miejskich i powiatowych;

f) czuwanie nad ścisłem wykonywaniem przez zarządy gmin żydowskich przepisów o składach, o kasowości gminnej, o księgach kasowych, o nieprzekraczaniu sum oraz udzielanie w tym względzie władzom gminnym odnośnych instrukcji lub objaśnień;

g) urządzanie konferencji z członkami zarządów gmin i rabinami w ważniejszych sprawach gminnych oraz komunikowanie protokółu i własnej relacji Ministrowi W. R. i O P.

5. Komisarz powiatowy jest instruktorem i komisarzem rządowym przy wyborach do zarządów gmin żydowskich; do poszczególnych czynności przy wyborach może delegować jednego ze swoich referentów lub burmistrza.

Do pp. Komisarzy i Naczelnego inspektora policji m. st. Warszawy.

(z tegoż okólnika).

Gminy wyznaniowe żydowskie przeszło lat sto pozostawały pod władzą rosyjską, rządzone zupełnie sprzecznemi często prawami i przepisami, a nie rzadko i bezprawiem. Nie mogły one ani rozwinąć się w kierunku swych istotnych zadań, wskazanych przez potrzeby wyznaniowe i oświatowe, ani stworzyć gospodarki finansowej, opartej na racjonalnej organizacji. Stało się to z wielkim uszczerbkiem dla ogólnych kulturalnych interesów zarówno ludności żydowskiej, jak i całego kraju.

Władze okupacyjne niemieckie podjęły wprawdzie dzieło reorganizacji, lecz tendencje polityczne, ich przedsięwzięcia, spaczyły rzecz samą i wniosły do gmin wyznaniowych obce im dotąd zarodki politycznych konfliktów.

Obecnie polska władza państwowa staje przed tym doniosłym zadaniem. Ministerstwo oczekuje od Pana istotnego zrozumienia dla tej ważnej pracy i jest przekonane, że przez wnikanie w potrzeby gmin i dążenie do zadośćuczynienia im, stanie się Pan zarówno zaufanym pośrednikiem ludności żydowskiej, jak i nieodzownym współpracownikiem Ministerstwa, a to przy jednoczesnem ścisłem przestrzeganiu praw i przepisów, warunkujących stosunek gmin do państwa.

Z całego szeregu zarządzeń i instrukcji wydanych przez władze polskie a odnoszących się do strony finansowo-gospodarczej gmin żydowskich, wystarczy dla ilustracji zacytować 2 poniższe okólniki.

OKÓLNIK № 10/D. W.

Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Do wszystkich pp. Wojewodów, Starostów oraz Komisarzy Rządu w Łodzi i Lublinie.

W sprawie reformy systemu opodatkowania w gminach wyznaniowych żydowskich.

Budżety i listy składek gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego, od lat dwóch przedkładane Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do zatwierdzenia, ujawniły ten nieznany w dziejach gmin wyznaniowych fakt, iż we wspomnianych gminach wyznaniowych żydowskich do ponoszenia wszelkich ciężarów na utrzymanie instytucyj gminnych, religijnych, oświatowych i filantropijnych oraz duchowieństwa i innych funkcjonarjuszów gminy, stale, bo od lat dziesiątków, pociągana bywa jedna i taż sama bardzo nieznaczna część członków gminy, znana wszystkim w jej obrębie z zamożności, ogromna zaś większość członków gminy wolna jest od wszelkiego opodatkowania na rzecz swej gminy wyznaniowej. Po za gminami mniejszemi, szczególnie rażących w tej mierze przykładów dostarczają wielkomiejskie gminy wyznaniowe, a więc: Warszawa, Łódź, Lublin, Kielce, Radom, Częstochowa, Będzin, Piotrków i t. d., w których, na kilka lub kilkadziesiąt tysięcy rodzin, opodatkowuje się zaledwie kilka tysięcy lub kilkaset rodzin. Wobec ogromnego wzrostu budżetów gmin wyznaniowycn żydowskich—szczególnie gmin wielkomiejskich — i konieczności ich pokrycia,zarządy gmin, w miejsce jedynie racjonalnego t. j. możliwie równomiernego rozkładu podatku gminnego na wszystkie warstwy członków gminy, z wyjątkiem jedynie zupełnie ubogich, uciekają się do coraz większego i z każdym rokiem wciąż rosnącego obarczania jednej i tejże samej gminy nieznacznej liczebnie grupy.

Podobny stan rzeczy nie może być nadal przez Ministerstwo tolerowany, bowiem stałe zmuszanie nielicznej części gminy członków do ponoszenia wszystkich jej ciężarów, przy jednoczesnem zupełnem oszczędzaniu wielotysięcznych rzesz współwyznawców, nietylko pozbawione jest wszelkich podstaw prawnych i moralnych, nietylko przeciwne jest interesom finansowo-podatkowym państwa — przez nierównomierny rozkład ciężarów podatkowych — lecz i w łonie samych

gmin wyznaniowych żydowskich jest powodem stałych walk, zatargów a nawet licznych nadużyć na tle świadomego faworyzowania jednych członków gminy kosztem innych. Tłómaczenia się zarządów gmin, iż nieopodatkowywana część członków gminy zazwyczaj zbyt jest uboga, aby jakiekolwiek ciężary na rzecz gminy mogła ponosić, nie jest uzasadnione, wskutek bowiem przeobrażeń ekonomicznych ostatnich lat i te warstwy ludności żydowskiej, które uchodziły dotąd za mniej zamożne, mogą i winny przyczyniać się większą lub mniejszą składką do pokrycia potrzeb swej gminy wyznaniowej. Pozatem jest rzeczą powszechnie wiadomą, iż z powodu wadliwego systemu gospodarki podatkowej gmin wyznaniowych żydowskich mnóstwo bardzo bogatych jednostek stale zupełnie bywa pomijanych przy rozkładzie t zw. etatu gminy, względnie drogą protekcji uchyla się od wszelkiego podatku.

Aby zapobiec w przyszłości wyżej wspomnianym nienormalnym stosunkom, jak już nadmieniono, szkodliwym także i dla interesów finansowych państwa, zechce Pan jaknajrychlej zawiadomić zarządy gmin wyznaniowych żydowskich podległemu Panu powiatu, iż przy układaniu budżetu i listy składek na rok 1921 zarządy gmin winny pociągnąć do składki gminnej wszystkich swych członków, obowiązanych do płacenia składki gminnej w myśl przepisów o organizacji gmin wyznaniowych żydowskich, z wyjątkiem jedynie tych osób, których ubóstwo jest bezwzględnie stwierdzone, lub, które stale korzystają z dobroczynności publicznej.

Ministerstwo posiadając dokładne dane o liczbie ludności w. m. poszczególnych gmin wyznaniowych żydowskich, przy zatwierdzaniu budżetów i list składek gmin tych na rok 1921, będzie bacznie śledziło, aby zarządy gmin zastosowały się do powyższego rozporządzenia, o ileby zaś kontynuowały dawniejszy system gospodarki finansowej gmin, Ministerstwo ewentualnie odmówi zatwierdzenia odnośnych budżetów i list składek.

Ministerstwo przypomina także, iż w myśl art. 47 (ustęp 5-ty) „Przepisów obowiązujących o ustroju gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego“ z dnia 7 lutego 1919 r. członkowie zarządów gmin wyznaniowych żydowskich nie są wolni od składki gminnej winni ją więc opłacać na równi z innymi członkami gminy bez jakichkolwiekbądź ulg.

Do spraw będących w ścisłym związku z gospodarką finansową gmin wyznaniowych żydowskich, a domagających się radykalnej reformy, należy także sprawa ustalenia racjonalnego kryterjum do oznaczania wysokości podatku, jaki winien być nałożony na każdego członka gminy. Obecnie praktykowany system, podlegający na zupełnie dowolnem szacowaniu zamożności opodatkowywanych bądź przez same zarządy gmin, bądź łącznie z komisjami szacunkowemi — przez te zarządy z grup miejscowej ludności w. m. powołanemi — winienby jaknajrychlej być zastąpiony przez opłacanie pewnego mniejszego lub większego odsetka (w zależności od potrzeb gminy) od podatków państwowych lub komunalnych, uiszczanych przez danego członka gminy. Ta podstawowa reforma norm podatku jednakże nie może jeszcze być

wzięta pod rozwagę, wobec konieczności uprzedniego przygotowania dla niej odpowiednich warunków, przez usunięcie wielu ważnych niedomagań w administracji gmin wyznaniowych żydowskich i uzyskania dla niej sankcji ustawodawczej.

Warszawa, dnia 15 listopada 1920 r.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

10.

OKÓLNIK Nr. II D. W. III.

Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
Do wszystkich pp. Wojewodów, Starostów oraz Komisarzy Rządu w Łodzi i Lublinie.
W sprawie budżetów i list składek gmin wyznaniowych żydowskich na rok 1921.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zawiadamia Pana, iż wszystkie budżety i listy składek gmin wyznaniowych żydowskich na rok 1921 zatwierdzać będzie Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Przeto Pan zechce jaknajrychlej polecić zarządom tych gmin podległego Panu powiatu, aby bezzwłocznie budżety i listy składek na rok 1921 (w 3 egzemplarzach) przesłały Departementowi Wyznań Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Aleje Ujazdowskie № 37).

Budżety, zarówno w dochodach jak i w wydatkach, winny mieć dwie rubryki (obok siebie): jedną dla cyfr z roku 1920, drugą dla roky 1921, aby w ten sposób uwidoczniona była różnica między sumą projektowaną dla budżetu nowego, a wydaną w roku ubiegłym. Przy wszelkich pensjach funkcjonarjuszy gminnych, zapomogach i t. p., objętych budżetem, winny być podane imiona i nazwiska osób, względnie nazwy instytucji.

Lista płatników winna obejmować № porządkowy, imię nazwisko oraz cyfrę składki na rok 1921 (bez podania składki za rok poprzedzający). Listę składek należy starannie zsumować.

Cyfry zarówno budżetu jak i listy składek nie mogą być skrobane, kreślone lub poprawiane.

Zechce Pan także zwrócić szczególną uwagę zarządów gmin na to, iż w myśl okólnika Ministerstwa № 10 z dnia 15 listopada 1920 roku w sprawie reformy systemu opodatkowania w gminach wyznaniowych żydowskich są one bezwarunkowo obowiązane pociągnąć do składki wszystkich członków do okręgu danej gminy należących, którzy według przepisów o gminach składkę opłacać winni, z wyjątkiem jedynie tych, których ubóstwo jest bezwzględnie stwierdzone, lub którzy stale korzystają z dobroczynności publicznej.

Zarządy gmin, które bądź nie zastosują się do niniejszego rozporządzenia, bądź zwlekać będą z jego wykonaniem, Ministerstwo podda surowym rygorom karnym, bowiem bezczynność zarządów gmin, jak doświadczenie wskazało, jest głównem powodem rozstroju gospodarki gmin wyznaniowych żydowskich, oraz nędzy duchowieństwa i innych funkcjonarjuszy gminnych.

Z uwagi na oszczędność czasu i pracy, budżety i listy składek mogą być przesyłane Ministerstwu bezpośrednio, o wysłaniu zaś gmina winna zawiadomić Starostwo. Zwrot zatwierdzonych budżetów i list składek nastąpi przez Starostwo, jak to było dotychczas, przyczem dołączony zostaje jeden egzemplarz budżetu i listy składek celem przechowania w Urzędzie Starostwa. W wypadkach, nasuwających wątpliwości, Ministerstwo, przed zatwierdzeniem budżetu, zażąda opinji Starostwa, jak również zawiadomi Pana o ważniejszych zmianach, dokonanych w budżetach przez Ministerstwo.

Warszawa, dnia 7 grudnia 1920 r.

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

11.

OKÓLNIK

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do pp. Wojewodów: Poleskiego, Wołyńskiego i Nowogrodzkiego w sprawie zorganizowania gmin wyznaniowych żydowskich na terenie województw kresowych.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i oświecenia Publicznego postanowiło możliwie jaknajrychlej przystąpić do zorganizowania gmin wyznaniowych żydowskich na terenach województw kresowych, zważywszy, iż cały szereg spraw pierwszorzędnej wagi dla życia miejscowej ludności żydowskiej, jak np. legalizacja duchowieństwa i zabezpieczenie materjalnego bytu jego, prowadzenie aktów stanu cywilnego, uporządkowanie szkolnictwa religijnego, pomocy filantropijnej, bóżnic, domów modlitwy, cmentarzy. rzezactwa koszernego i t. p. nie może być merytorycznie rozstrzyganych przed zorganizowaniem samych gmin wyznaniowych żydowskich. Podobnież nawet ścisłe określenie przez Ministerstwo zakresu kompetencji władz I-ej i II-j instancji w sprawach wyznaniowych oraz administracji gmin, przed zorganizowaniem gmin tych nie jest możliwe.

W związku z powyżej wyłuszczonem zamierzeniem Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego uprasza Panów Wojewodów, aby w czasie jaknajktrótszym opracowali i przedłożyli Ministerstwu projekt terytorjalnego podziału podległych mu powiatów na poszczególne gminy wyznaniowe żydowskie. Pożądane jest przedłożenie Ministerstwu mapki topograficznej dla każdego powiatu z oznaczeniem na niej proponowanych gmin, t. j. siedziby gminy wyznaniowej

oraz mających do niej wyznaniowo należeć miejscowości, z podaniem dla każdej miejscowości obok ogólnej liczby ludności także liczby ludności żydowskiej każdej miejscowości, jako też odległości podanych miejscowości od siedziby Gminy wyznaniowej, w wiorstach lub kilometrach.

Przy opracowaniu projektu terytorjalnego podziału powiatu na gminy wyznaniowe należy kierować się względami następującemi:

1) pożądane jest stworzenie większych jednostek gminnych, obejmujących wszakże nie mniej, niż 3000—4000 dusz żydowskich (to jest 600—800 rodzin każda), mniejsze bowiem gminy, nawet w razie wprowadzenia dla członków przymusu podatkowego, nie miałyby środków na utrzymanie duchowieństwa oraz instytucji gminnych i zmuszoneby były apelować o pomoc do władz państwowych, jak to obecnie już czyni wiele drobnych gmin b. Kongresówki lub Małopolski.

Dla orjentacji Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nadmienia, iż na terenie b, Kongresówki istnieje około 400 gmin wyznaniowych żydowskich, w całej Małopolsce około 250 gmin, liczby te jednakże mogłyby być zredukowane co najmniej do połowy, zbyt dużo bowiem jest gmin zupełnie drobnych ludnościowo.

2) Na siedziby urzędowe gmin wybrać należy miejscowości najznaczniejsze pod względem liczby ludności żydowskiej, do siedzib zaś tych przydzielać miejscowości okoliczne, o ile w nich zamieszkują także żydzi, oraz dalsze, nie odleglejsze wszakże od siedzib na wiorst 10 do 15, ludność żydowska bowiem miałaby utrudnione komunikowanie się z zarządem gminy, duchowieństwem, nie mówiąc już o trudnościach przewożenia zmarłych do zbyt odległego cmentarza.

3) Każda gmina wyznaniowa bezwarunkowo musi już posiadać własny cmentarz, położony w miejscowości, stanowiącej siedzibę gminy.

4) Miejscowości, mające stanowić samodzielną gminę wyznaniową, nie mogą wchodzić w skład dwóch powiatów lub dwóch gmin politycznych.

5) Prócz wspomnianych już wyżej szczegółów, należy dołączyć jeszcze do projektu podziału powiatu na gminy wyznaniowe następujące dane:

a) czy, jacy rabini i ilu urzęduje w każdej, mającej powstać gminie (imię i nazwisko, czy są to t. zw. „kaziennyje“ rabini, czy też rabini duchowni, w jakim mniej więcej są wieku, ile lat w danej miejscowości urzędują, którzy z nich prowadzą akty stanu cywilnego);

b) czy miejscowość, mająca służyć za urzędową siedzibę gminy, ma synagogę, bóżnicę, łaźnię rytualną i rzezaków rytualnych (o cmentarzu wspominano już wyżej);

c) czy miejscowości, mające wejść w skład każdej przyszłej samodzielnej gminy wyznaniowej żydowskiej, stanowiły już lub obecnie stanowią zorganizowaną gminę żydowską, ewentualnie na jakiej podstawie prawnej (zezwolenia okupantów, bądź władzy polskiej, wojskowej lub cywilnej?);

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nadmienienia, iż przed otrzymaniem projektu terytorjalnego rozgraniczenia gmin nie jest w możności podania szczegółowych danych co do podstaw, na jakich zamyśla oprzeć gminy wyznaniowe żydowskie na kresach. Ministerstwo zaznacza wszakże, iż za podstawę weźmie publiczno-prawne żydowskie organizacje wyznaniowe b. Kongresówki oraz Małopolski o kompetencjach religijnych, wyznaniowo-oświatowych i filantropijnych, z prawem przymusowego opodatkowania członków gminy i przywilejem egzekutywy państwowej. Ministerstwo wychodzi bowiem z założenia, iż nawet w razie ewentualnego postanowienia władz ustawodawczych stworzenia w przyszłości gmin żydowskich o bardziej szerokich kompetencjach, gmin, jakich domagają się niektóre żydowskie ugrupowania polityczne, jest rzeczą o wiele korzystniejszą, zarówno z punktu widzenia interesów państwowych jak i ludności żydowskiej, aby się to stało na gruncie już utrwalonych gmin o kompetencjach wyłącznie wyznaniowych. Ministerstwo uprasza Panów Wojewodów o szczegółową opinję w tym względzie, a także, czy uważaliby Panowie za możliwe i celowe dokonanie wyborów do zarządów przyszłych gmin żydowskich drogą głosowania powszechnego, równego, tajnego, bezpośrednio i proporcjonalnie (jak to przewiduje art. 5 przepisów obowiązujących, dotyczących organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego), wobec tego, iż kresy nie posiadają dotąd żadnych ciał samorządowych, wybranych przez powszechne głosowanie.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego prześle w najbliższych dniach, za zaliczeniem pocztowem, pewną ilość egzemplarzy dla Urzędów Wojewódzkich oraz dla Starostw, dwóch opublikowanych dotąd zeszytów zbioru, zawierającego dekrety, statuty, rozporządzenia, okólniki, i t. p., dotyczące spraw wyznania mojżeszowego. Na materjały te, mogące w wysokim stopniu posłużyć do zorjentowania się w sprawach, związanych z gminami wyznaniowemi żydowskiemi, ich instytucjami, urządzeniami i t. p., Ministerstwo częściej powoływać się będzie Ministerstwo zwraca wszakże uwagę, iż o stosowaniu na kresach wszystkich, zawartych w obu zeszytach rozporządzeń, okólników i t. p., nie zawsze może być mowa, a to wobec znacznych niekiedy różnic, jakie zachodzą między życiem żydów na kresach, a innych dzielnic państwa, nie mają one też dla kresów mocy obowiązującej.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oczekuje od Panów Wojewodów rychłego sprawozdania.

Warszawa, dnia 26 sierpnia 1921 r. (L. 20/D. W./III).

Minister Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego:

(—) w z. *Piekarski*

Dz. Urzędowy Min. Wyzn. Relig. i Ośw. Publ, № 11 (80) z d. 26 III r. 1922.

ROZPORZĄDZENIE

Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

z dnia 25 lutego 1921 roku

w przedmiocie regulaminu wyborczego dla gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego.

Na mocy art. 50 przepisów obowiązujących z dnia 7 lutego 1919 r. o organizacji gmin wyznaniowych żydowskich (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. R 5 z 1919 r., poz. 5), wydanych na zasadzie dekretu o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego z dnia 7 lutego 1919 r. (Dz. Pr. z 1919 r. № 14, poz. 175), wydaję następujący

Regulamin wyborczy dla gmin wyznaniowych żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego.

DZIAŁ

Przepisy ogólne.

§ 1. Zwierzchni nadzór nad czynnościami wyborczemi do wszystkich organów zarządu gmin wyznaniowych żydowskich sprawuje Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 2. Wybory są powszechne, równe, tajne, bezpośrednie i proporcjonalne.

Czynne prawo wyborcze jest zależne od następujących warunków:

a) wyznanie żydowskie,
b) wiek 25 lat ukończonych,
c) płeć męska,
d) zamieszkanie w obrębie danej gminy żydowskiej bez przerwy przynajmniej przez rok jeden.

Prawo wyborcze ulega zawieszeniu podczas postępowania upadłościowego, wytoczonego przeciwko wyborcy, utraty przez wyborcę praw obywatelskich, ubezwłasnowolnienia, odbywania kary więziennej i korzystania z dobroczynności publicznej.

Bierne prawo wyborcze jest zależnie od następujących warunków:

a) posiadanie czynnego prawa wyborczego,
b) wiek 30 lat ukończonych,
c) nieskazitelność obywatelska.

§ 3· W wyborach biorą udział tylko osoby wpisane do listy wyborców.

Listy wyborców dla każdej gminy układa właściwy zarząd gminy oraz z komisją wyborczą (§ 7).

§ 4. Koszty wyborów ponoszą poszczególne gminy żydowskie.

DZIAŁ II. (§§ 5—46).

obejmuje postanowienia odnoszące się do *wyborów do zarządu gmin mniejszych.*

DZIAŁ III. (§§ 47—52)

obejmuje przepisy odnoszące się do *wyborów pełnomocników gmin wielkich.*

DZIAŁ IV. (§§ 53—62)

ustala porządek *wyborów do zarządu gminy wielkiej.*

DZIAŁ V. (§§ 63—70)

reguluje sprawę *wyborów rabinów i pomocników rabinów.*

DZIAŁ VI.

(Przepisy przechodnie).

zawiera następujące postanowienia:

§ 71. Zarządzenie pierwszych wyborów do wszystkich organów zarządów gmin i określenie kolejności wyborów w poszczególnych gminach, względnie powiatach i miastach, należy do Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Do czasu ukończenia wyborów istniejące zarządy gmin winny nadal pełnić swe funkcje.

§ 72. Przy pierwszych wyborach nowoustawionych organów zarządów gmin czynności nieistniejących organów pełni władza nadzorcza.

§ 73. O ile zamierzany jest wybór rabina, względnie podrabina, może on się odbyć równocześnie z wyborami do zarządu gminy.

§ 74. Ogłoszenie regulaminu wyborczego do Rady Religijnej nastąpi w drodze oddzielnego rozporządzenia.

§ 75. Ordynacja wyborcza dla gmin wyznaniowych żydowskich z dnia 28 kwietnia 1917 r. (Verordnunsgblatt № 78) zostaje uchylona.

Minister Wyznań i Oświecenia Publicznego

(—) *M. Rataj.*

DANE URZĘDU EMIGRACYJNEGO.

Wykaz statystyczny zgłoszonych wyjazdów od dnia 1 stycznia 1921 r. do dnia 31 grudnia 1921 r.

Kraje imigracyjne	Chrześcijanie				Żydzi				Ogółem chrześcijan i żydów		Ogółem
	mężcz.	kob.	dzieci	ogółem	mężcz.	kob.	dzieci	ogółem	dorośli	dzieci	
Stany Zjednoczone . . .	2714	13140	3871	19725	22342	30736	17297	70376	68033	21168	90101 *)
Kanada	579	1266	566	2411	1925	2025	1200	5160	5805	1766	7571
Argentyna	21	23	4	48	993	725	491	2209	1762	495	2257
Brazylja	25	10	6	41	73	97	45	212	205	48	253
Kuba	2	1	1	4	229	114	59	402	346	60	406
Meksyka	—	—	—	—	54	3	1	58	57	1	58
Afryka	—	—	—	—	75	106	71	252	181	71	252
Palestyna	3	—	—	3	4185	1363	564	6112	5551	564	6115 **)
Anglja.	13	4	—	17	122	175	74	371	314	74	388
Francja	68	90	61	219	223	360	186	769	741	247	988
Belgja.	2	1	—	3	62	76	48	186	141	48	189
Niemcy	15	19	4	38	47	69	26	142	150	30	180
Ogółem (łącznie z innemi krajami)	3477	14576	4527	22580	30414	35918	20089	86421	84385	24816	109001

Chrześcjan	22580	czyli	20,7%		St. Zjedn.	90101	czyli	82,7%
Zydów	86421	„	79.3%		Kanada	7571	„	6 9%
Mężczyzn	33891	„	31 1%		Argentyna	2,257	„	2,1%
Kobiet	50494	„	46,3%		Palestyna	6,115	„	5,6%
Dzieci	24616	„	22,6%		Inne kraje	2957	„	2,7%

Ekspozytura Urzędu Emigracyjnego we Lwowie zarejestrowała od dnia 1.VII 1921 r. do dnia 31.XII r. do Kanady emigrantów 778. W liczbie tej chrześcijan 295, żydów 82, mężczyzn 123, kobiet 170 i dzieci 84.

Chrześcijan 295, czyli 78,2%, żydów 82, czyli 21,8%, mężczyzn 123, czyli 32,3%, kobiet 170, czyli 44,7% i dzieci 84, czyli 23%.

Ogółem zarejestrowano w Biurze Urzędu Emigracyjnego w Warszawie i Ekspozyturze we Lwowie za rok 1921 emigrantów 109.378.

---

*) Faktycznie wyjechało mniej; około 68000. Pozostali zwiększyli liczbę emigrantów do Kanady, Argentyny i Brazylji, które to pozycje są faktycznie większe od zarejestrowanych, naprz. do Argentyny (przez T-wo „Ica")—około 4000.

*) Faktycznie wyjechało około 4000.

56

RUCH EMIGRACYJNY.

Wykaz statystyczny Biura Paszportowego Urz. Emigracyjnego za I-sze półrocze t. j. od dn. 1/I 1922, do dn. 30/VI 1922 r.

Stany Zjednoczone	6410	czyli	52,1%
Kanada	1807	„	14,7%
Argentyna	2085	„	16,9%
Palestyna	1144	„	9,3%
Inne kraje	867	„	7,0%
Ogółem	12313		

OGRANICZENIA IMIGRACJI DO AMERYKI.

Z okazji przyjazdu do Antwerpji jednego z najbliższych współpracowników p. W. Husbanda, generalnego komisarza imigracyjnego w Stanach Zjednoczonych, korespondent pewnego dziennika zwrócił się do niego w listopadzie z prośbą o udzielenie szczegółowych informacji w sprawie imigracji.

P y t a n i e: Z jakiego powodu wprowadzono ograniczenia imigracyjne w Stanach Zjednoczonych?

O d p o w i e d ź: Idea ograniczenia imigracji do Stanów Zjednoczonych zaczęła się rozwijać w końcu zeszłego stulecia i w roku 1892 zjednoczony komitet wyłoniony przez Kongres wysunął projekt ograniczenia imigrantów, celem niedopuszczenia do Stanów Zjednoczonych ludzi, nie umiejących czytać i pisać. Projekt ten nie został poparty na plenarnem posiedzeniu, jednak od tego czasu sprawa ta zjawia się dość często na porządku dziennym. Prezydenci Cleveland i Taft założyli veto na uchwalone już bille antyemigracyjne, nie zważając na to, że komisje kongresowe nieraz po trzy lata z rzędu poświęciły studjom nad tą kwestją.

25 lat trwała walka pomiędzy abherentami i przeciwnikami billu emigracyjnego i dopiero w r. 1919 udało się kongresowi, korzystając z niektórych przysługujących mu prerogatyw przeprowadzić bill o nieczytelnych. Ten bill miał na celu wstrzymanie emigracji szczególnie z południowej (Włochy) i wschodniej Europy i nie tyczy się zupełnie Zachodu. Tem można objaśnić popularność tych zaostrzeń w Stanach Zjednoczonych. Statystyka imigracyjna wykazała do 35 procent niepiśmiennych z południa i wschodu. Lecz wojna światowa dopiero zrobiła ze sprawy ograniczeń imigracyjnych kwestję palącą, ponieważ należało za wszelką cenę wstrzymać imigrację niepożądanych elementów. W grudniu 1920 roku izba deputowanych przeprowadziła bill, mocą którego wszelka imigracja do Stanów miała być wstrzymana na przeciąg 14 miesięcy. Przeciwko temu projektowi głosowało wszystkiego 40 posłów. Gdy bill wszedł do Senatu został zmodyfikowany w ten

sposób, że przyjęto pod uwagę zasadę procentowych ograniczeń, zaproponowanych jeszcze w roku 1913 przez senatora Dillinhama, który wtedy zarządał, by nowych emigrantów wpuszczano w ilości, nie przekraczającej 10% w stosunku do danej narodowości znajdującej się już w Stanach Zjednoczonych. Pod wpływem atmosfery powojennej liczbę 10 zmniejszono do trzech procent. Prezydent Wilson nałożył na ten bill „veto kieszonkowe“ („pocket veto“) i odłożył go ad acta, dopiero inauguracja prezydentury Hardinga przyniosła ze sobą potwierdzenie tego billu, który 19 maja 1921 roku otrzymał moc prawną.

— Jakie są główne postulaty tego billu interesujące szczególnie imigrację ze Wschodniej Europy?

— Bill ogranicza imigrację do 3-ch procent dla każdej narodowości, w stosunku do już zamieszkujących Stany, przyczem ważny jest w danym razie spis ludności z r. 1910. W przeciągu 1 miesiąca proc. określonej dla danej narodowości kwoty.

Bill ten odnosi się wyłącznie do imigracji z Europy, Persji, Afryki, Australji, Nowej Zelandji, Turcji i niektórych wysp na oceanach Atlantyckim i Spokojnym.

Prawo nie stosuje się względem: oficjalnych przedstawicieli rządowych i podróżujących przez Stany transito; turystów, lub tymczasowych przyjezdnych w sprawach handlowych lub rozrywki; dla dzieci obywateli amerykańskich, poniżej 18 lat; dla reemigrantów do Stanów; dla zawodowych aktorów, artystów, prelegentów, śpiewaków, duchownych, nauczycieli szkół i seminarjów, przedstawicieli zawodów wyzwolonych (recoguited learued profession) i dla służby domowej.

Bill z 19 maja był prawomocny do 30 czerwca 1922 lecz już 11 maja r. b. został przedłużony do 30 czerwca 1924 roku.

Bill jest przestrzegany z całą surowością, przyczem towarzystwa okrętowe są karane za przewiezienie do Ellis Island emigrantów bez zezwolenia odnośnych konsulatów amerykańskich. Kara wynosi: 200 dolarów za każdego emigranta, przyczem emigrantowi zwraca się koszta podróży.

— Czy do emigrantów z innych państw amerykańskich są stosowane te same ograniczenia billu?

— Pierwotny bill nie przewidywał obecnych graniczeń. Wpuszczono do Stanów wszystkich emigrantów, którzy pozostawali w jakiemś państwie amerykańskiem 1 rok. Tę lukę w billu wykorzystało tysiące emigrantów, którzy wyjeżdżali na krótki czas do Kuby, Meksyku lub południowej Ameryki, a stamtąd przedostali się do Stanów. Obecnie obowiązuje przynajmniej 5-letni pobyt w tych państwach, w przeciwnym razie emigranci zostają wliczeni do obowiązujących dla danej narodowości kwoty.

— Jakie zmiany zaszły przy przedłużeniu billu do r. 1924?

— Korzystając z dotychczasowej praktyki i biorąc pod uwagę zmiany, które zaszły w przeciągu ostatnich lat zmuszeni byliśmy rów-

nież zmienić kwoty, przypadające niektórym narodom. Zmniejszono kwotę dla Niemiec, natomiast podwyższono kwotę dla Polski z powodu przyłączenia Górnego Śląska. Ustanowiono osobne kwoty dla Estlandji, Łotwy, Litwy, Pińska i Bessarabji.

— Jaka jest obecnie kwota, przysługująca Polsce?

— W okresie 1921 — 1923 r. polska kwota nie przewyższała 25,827, obecnie zaś została podwyższona do 26,862, czyli o 1035 więcej. Dodatkowo jeszcze ustalono kwotę dla okręgu pińskiego na 4284 osób.

SPROSTOWANIA.

Str.	18	w.	22	z góry	zamiast	„biel“ — bill.
„	18	„	23	„	„	„ograniczonych“—ograniczeniowej.
,,	19	,,	13	,,	,,	„oświadczonemu“ — oświadczoną.
,,	22	,,	12	z dołu	,,	„rzuty“ — zarzuty.
,,	22	,,	11	,,	,,	„wynikało“ — wynikają.
,,	25	,,	13	,,	,,	„vidi“ — vide.

TREŚĆ III — IV (ZA WRZESIEŃ i PAŹDZIERNIK) ZESZYTU „POLITYKI“:

PRENUMERATĘ WPŁACAĆ NALEŻY NA KONTO P. K. O. № 5140.

POLITYKA

MIESIĘCZNIK POD REDAKCJĄ
NACZELNĄ JANA DĄBSKIEGO
POSŁA NA SEJM USTAWODAWCZY.

WYCHODZI OD 1 LIPCA 1922 R.

Redakcja: ul. Szopena 4 m. 24, Administracja: Warszawa, ulica Świętokrzyska № 17 (w lokalu „Gazety Ludowej“)
Konto P. K. O. № 5140.

UKAZAŁ SIĘ № 1—3 z 1923 r.
(ZA STYCZEŃ LUTY i MARZEC B. R.)

* * *

Numery poprzednie nabywać można po cenie: za zeszyt lipcowy 360 mp., za zeszyt sierpniowy 400 mp., wrześniowy i październikowy (podwójny) 900 mp,, listopadowy i grudniowy (podwójny) 2.000 mp. z doliczeniem opłaty pocztowej

Nowym prenumeratorom przesłane zostaną poprzednie numery bez jakiejkolwiek dodatkowej dopłaty.